

E-kursuse "Võõra kuvand Eesti ajaloos trükisõna ja meedia näitel" materjalid

Tartu Ülikoolis õpetatava aine FLAJ.06.157" **Võõra kuvand Eesti ajaloos trükisõna ja meedia näitel" " juurde**

Aine maht 3 EAP

Karin Hiimaa (Tartu Ülikool), 2009
Anu Raudsepp (Tartu Ülikool), 2009

Võõra kuvand Eesti ajaloos trükisõna ja meedia näitel

1. Sissejuhatus kursusesse

1.1. Üldteoreetiline taust: imagoloogia ja ajalugu

Võõras ehk *teine* on hädavajalik maailma tajumisel ja *oma* identiteedi sõnastamisel. Igasugune tunnetamine on eelkõige võrdlemine. Võrdlus ja vastandamine teenivad olulist eesmärki – enda identifitseerimist ning etnilise ühtsuse tugevdamist. Seega peegeldavad etnilised ettekujutused mitte ühte, vaid kahte reaalsust, ehk täpsemalt kahte kultuuri või rahvast (nii seda, kelle kuvand kujuneb teise rahva ettekujutuses, kui ka seda, kelle hulgas need ettekujutused luuakse ning kus need ettekujutused levivad).

Antud kursuse raames keskendutakse võõra-kuvandile eestlaste maailmapildis. Kursuses käsitletakse muuhulgas ka võõra-kuvandi konstrueerimist ideoloogia ja propaganda poolt. Samas ei piirdata vaid Eesti temaatikaga, vaid püütakse võrdleva meetodi abil üldistavate ülesannete kaudu leida üldisemaid vastuseid *teisesuse* fenomenile ajaloos. Kavandatud kursuses pööratakse tõsisemat tähelepanu ka teoreetilistele küsimustele ja analüüsitakse laiemalt teiste kultuuride kohta levinud müütide ning stereotüüpide kujunemisprotsesse, põhjuseid ja funktsioone ühiskonnas.

Täpsemalt määratledes sobitub antud kursuse raames kavandatud õppetöö oma temaatikaga ajaloo imagoloogia valdkonda. Kui kuvandi uurimises on tihtipeale üheks spetsiifiliseks uurimisobjektiks imago looja või vastuvõtja, siis **ajalooline lähenemine pöörab tähelepanu sellele,**

- **milline kuvand on;**
- **kuidas formeerub meie kuvand kindlast objektist;**
- **miks meil on just selline kuvand;**
- **mis eesmärke kuvand teenib;**
- **millised muutused on kuvandiga toimunud;**
- **mida see räägib kuvand meile selle loojatest.**

Tegemist on interdistsiplinaarse kursusega, mis võib pakkuda huvi lisaks ajalooüliõpilastele ka ajakirjanduse, sotsioloogia, etnoloogia, geograafia jt. teadusvaldkondade üliõpilastele. Kursuses juhitakse tähelepanu interdistsiplinaarse uurimisstrateegia (teooria, terminoloogia, metodoloogia) arendamise vajalikkusele *võõra*-küsimust puudutavate müütide, stereotüüpide ning paradokside seletamisel. Muuhulgas analüüsitakse kursuse käigus, kuidas on mõjutanud Eesti ühiskonnas toimunud muutused ja kriisid *teisesuse* kohta käivate stereotüüpide ning müütide kujunemist ja transformatsioone.

Ehkki terminil *imago* on palju erinevaid tähendusi ja kasutusvaldkondi, on antud kursusel see mõiste seotud *teisesuse* (*teise, teistsugususe*) diskursusega. Käesoleva kursuse üheks lähtekohaks on see, et inimese maailmapildile on omane binaarne opositsioon. *Teine* on hädavajalik maailma tajumisel ja *oma* identiteedi sõnastamisel.

Meil on paratamatult olemas on olemas omad ettekujutused, stereotüübid ja müüdid teiste rahvaste kohta. Iga kultuur peab end normile vastavaks ja kõiki teisi peetakse erinevateks. Sealhulgas rahvuslike ja rassiliste omaduste määratlemine on võrreldav (kui kasutada briti psühholoogi Richard D. Lewise mõtet) miinivälja ületamisega, kus igal hetkel võib komistada väärhinnangute (aga ka üllatuslike erandite) otsa. Kultuuride mitmekesisus pole aga seda laadi nähtus, mis homseks mööda läheb. Lihtsaim viis erinevust ületada on toetuda ajalookogemusele ja püüda mõista, kuidas interpretatsioonid ja representatsioonid tekivad.

1.2. Imagoloogia uurimisseis.

Imagoloogia keskmeks on ettekujutuste sotsiaalne funktsioon, nende iseloom, pärinemine, muutumine jne. Sotsiaalne representatsioon kasvab välja ajalooliste kontekstide ja konfiguratsioonide paljususest, mistõttu ei saa seda teisendada üksikutesse lihtsustatud skeemidesse. Seetõttu on kursusel pööratud tähelepanu erinevate imagote kujunemisele konkreetsetes ajaloolises kontekstis ja situatsioonis. Kursuse teoreetilisi lähtekohti on mõjutanud konstruktivismi teooria, mille järgi inimteadmine on inimhõimuse konstruktivse tegevuse tulemus: inimhõimustus ei omanda passiivselt teadmisi, vaid konstrueerib neid - sotsiaalne reaalsus konstrueeritakse inimeste poolt, sealhulgas ka ühiskonnas kehtivad hierarhilised suhted.¹ Selle üheks väljundiks on tekstid, mis mõjutavad teatud moel sedasama objektiivset tegelikkust (ehk tegelikkuse konstrueerimine tekstide kaudu), mida nad kajastama peavad. Oluline roll sotsiaalse tegelikkuse kujundamisel on "ühiskonna reeglite" defineerijal, ehk kõik on nii nagu institutsioonides (näiteks meedias) räägitakse.

Paljud uurijad on rõhutanud *teisesusega* seotud imagote uurimise problemaatilisust, seostades seda nii teema tundlikkusega kui ka metodoloogilise ja terminoloogilise selguse puudumisega.² Imagoloogia uurimissuund hakkas kujunema pärast II maailmasõda, kui prantsuse võrdleva kirjandusteaduse uurijad hakkasid tegelema etniliste ettekujutuste küsimusega. Oma üldlevinud defineeringu sai imago mõiste USA uurijatelt 1950. aastate keskel. Nii Kenneth E. Bouldingi kui ka Daniel J. Boorstini uurimused muutusid klassikaks.³ 1950. aastate keskpaiga eriline huvi imago problemaatika vastu oli seotud antisemitismi järjekordse hoogustumisega Euroopas ja rassipingete kasvuga Ameerika Ühendriikides. Poliitiline ideoloogia otsis Külma sõja tingimustes uusi vaenlasi ja kasutas vaenlase kuvandi kujundamiseks mitmesuguseid propagandavahendeid.

Praeguseks on mitmete distsipliinide kokkupuutel (psühholoogia, sotsioloogia, võrdlev kirjandusteadus, etnoloogia, ajalugu jt.) välja kujunenud imagoloogia uurimissuund, mis pole küll saanud eraldivõetavaks teadusharuks. Interdistsiplinaarseks filosoofiks kutsutud sotsiaalteadlane

---

¹ Vt. lähemalt: P. L. Berger, T. Luckmann. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books, 1991.

² Vt.: A. W. M. Gerrits. Introduction. // *Vampires Unstaked: National Images, Stereotypes and Myths in East Central Europe*. Ed. By A. Gerrits and N. Adler. North-Holland, Amsterdam; Oxford; New York; Tokyo, 1995. Lk. 1–4; M. Suvanto. *Images of Japan and the Japanese: The Representations of the Japanese Culture in the Popular Literature Targeted at the Western World in the 1980s–1990s*. (Jyväskylä Studies in Communication: 16). University of Jyväskylä: Jyväskylä, 2002. Lk. 16; O. K. Fält. Introduction. // *Looking at the Other: Historical Study of Images in Theory and Practise*. Eds. K. Alenius, O. K. Fält & S. Jalagin. Oulu, 2002. Lk. 7–12.

³ Vt.: K. E. Boulding. *The Image: Knowledge in Life and Society*. University of Michigan Press, 1956; D. J. Boorstin. *The Image: Or What Happened to the American Dream*. New York, 1962.

Kenneth Ewart Boulding pakkus juba 1956. aastal välja, et imago kontsept, mis läbib ühendava niidina paljusid erinevaid distsipline ja teadusvaldkondi, võiks muutuda abstraktseks alusbaasiks uuele teadusele või vähemalt interdistsiplinaarseks spetsialisatsiooniks.⁴ See interdistsiplinaarne uurimissuund on alates 1970. aastatest näidanud oma jätkuvat elujõulisust ja on muutunud eriti aktuaalseks Külma sõja järgsel perioodil.

Siinkohal võiks ära nimetada mõned tähtsamad seda uurimisvaldkonda mõjutanud tööd, mis on andnud oma panuse terminoloogia ja uurimisstrateegiate väljatöötamisel.

Nende hulgas on üheks olulisemaks juba eelpool nimetatud **K. E. Bouldingi** teos “The Image: Knowledge in Life and Society” (1956), kus autor rõhutab imagote kesket rolli mõtlemisprotsessis ning esitab imagote tüpoloogia.

Üheks tsiteeritavamaks klassikaliseks teoseks (praeguseks ehk veidi aegunud) on antud diskursuses kujunenud sotsiaalpsühholoogi **Gordon W. Allporti** “The Nature of Prejudice”,⁵ mis käsitleb nii etniliste eelarvamuste kujunemise protsessi, stereotüüpe kui ka rahvusliku iseloomu küsimust. Samuti tähtsustab Allport interdistsiplinaarset lähenemist probleemidele, sealhulgas ajaloolise meetodi kasutamist psühholoogias.

Teise uurimine on olnud näiteks mitte-Läänemaailma analüüsil üheks esmaseks lähtepunktiks Euroopa mõtteloos. Üheks tähelepanuväärsemaks teoseks selles diskursuses on **Edward Saidi** 1978. aastal ilmunud monograafia “Orientalism”.⁶ Saidi arvates on “Orient” Euroopa väljamõeldis ehk representatsioonide süsteem, mis hõlbus eurooplastel defineerida ühelt poolt enda, teisalt *teiste* identiteeti.

Teadlased on tõstatanud ka teise olulise küsimuse – kuidas on võimalik kirjeldada (sõnade või piltidega) nähtust, mis on uurijale oma loomult täiesti uus. Prantsuse sotsiaalpsühholoog **Serge Moscovici**⁷ sotsiaalse representatsiooni teooria baseerub näiteks argumendil, et “iga representatsioon kipub tundmatut nähtust, või tundmatust laiemalt, muutma millekski tuttavaks.” Tema sõnul inimese võime ära tunda maailma, mõista erinevaid objekte, indiviide, sündmusi, fenomene sõltub alati eelnevatest/olemasolevatest kogemustest. Selleks, et kaitsta oma identiteeti ja kultuuri nn. “uue šokist”, siis iga nähtuse tegelikku identiteeti eitatakse ja pakutakse selle asemel uus arusaadav ning äratuntav identiteet. Seda teooriat on nii kiidetud kui ka laidetud, eriti kui seda on üritatud sobitada ajaloolase materjaliga. Kui laiemas plaanis on peaideed siiski aktsepteeritud. Kuid näiteks peab arvestama ka teiste teguritega – teinekord on kirjeldajal oma huvides kasulik identifitseerida nähtust tulenevalt eesmärgist. Näiteks on siin hispaania konkistadooride kirjeldused indiaanlaste kohta.

Kesk- ja Ida-Euroopaga seotud *teisesuse* problemaatikat käsitleb 1995. aastal Oxfordis ilmunud artiklite kogumik “**Vampires Unstaked**”.⁸ Kogumiku autoriteks on ajaloolased nii Hollandist, Ameerika Ühendriikidest kui ka Kesk- ja Ida-Euroopa riikidest. See käsitleb rahvuslikke kujutelmi, stereotüüpe ja

---

⁴ Kenneth E. Boulding andis uuele “teadusele” nime *eiconics* (kreekakeelsest sõnast *eikōn* ‘pilt’), paraku ei läinud see laialdaselt käibesse.

⁵ G. W. Allport. *The Nature of Prejudice*. New York, 1958.

⁶ E. W. Said. *Orientalism*. New York: Vintage Books, A Division of Random House, 1978.

⁷ S. Moscovici. *The phenomenon of social representations*. Cambridge University Press, 1992.

⁸ *Vampires Unstaked: National Images, Stereotypes and Myths in East Central Europe*. Ed. by André Gerrits and Nanci Adler. North-Holland, Amsterdam; Oxford; New York; Tokyo, 1995.

müüte Kesk- ja Ida-Euroopa rahvaste kohta 20. sajandil. Kogumikus rõhutatakse interdistsiplinaarse lähenemise vajalikkust ja vaadeldakse metodoloogია küsimusi (kvalitatiivne ja kvantitatiivne kontentanalüüs). Sealhulgas püütakse leida sidet mentaalsete konstruktide ja poliitiliste otsuste vastuvõtmise vahel.

Lähinaabritest tuleks esile tõsta Soome uurijaid, kellel on ilmunud arvestatavaid imagoloogilisi uurimusi, kusjuures tõsisemat tähelepanu on muuhulgas pööratud ka teoreetilistele küsimustele.⁹

Vene uurijatest tõstaks esile imagoloogiliste küsimustega tegelenud ajaloolast Nikolai Jerofejevit, kelle uurimust¹⁰ on Venemaal ajaloo uurimises peetud metodoloogilises plaanis teedrajavaks. Tema 1982. aastal ilmunud "**Udune Albion: Inglismaa ja inglased läbi venelaste silmade**" käsitleb etnilisi ettekujutusi, samuti tõstatab ühe keerulisema probleemi sotsiaalteadustes nagu rahvusliku iseloomu küsimuse. Oma metodoloogias toetub autor paljuski prantsuse võrdleva kirjandusteaduse uurijate töödele.

Eesti uurijatest on *teisesuse* kuvandit uurinud folklorist **Felix Oinas** oma 1962. aastal ilmunud artiklis "Naabrid ja võõrad keeles ning rahvaluules."¹¹ See käsitleb ettekujutusi teistest rahvastest, sealhulgas ka meie naaberrahvastest, näiteks lätlastest. Ta vaatleb naabritele antud pejoratiivsete nimede tulenemist. Uuematest Eestis ilmunud uurimustest võiks nimetada etnoloog **Art Leete** monograafiat "Põhjarahvad antiigist tänapäevani: obiugrilaste ja neenetsite kirjelduste muutumine",¹² mis rekonstrueerib üldsuhetumist hantide, neenetsite ning manside meelelaadi etnoloogilises ja folkloristlikus kirjanduses. Eesti kirjandusteaduses on **Liina Lukas** käsitlenud *võõra* motiivi baltisaksa kirjanduses ja eesti rahvusimago tüübi muutumist baltisaksa kirjanduslikes tekstides.¹³ Ajalooteaduses on imagoloogia problemaatikat ja muuhulgas selle teoreetilisi küsimusi käsitlenud **Karin Hiiemaa** ning **Marek Tamm**.¹⁴

****

1.3. TERMINOLOOGIA

Imago (ka *imidž*, *kuvand*). Imago (ld. *imago*, ingl. *image*) tähistab pilti, kujutlust, ettekujutust (tihti illusoorset), mis tekib millegi või kellegi vaatlemise järel. Tekkinud pilt kannab endas informatsiooni meid ümbritsevast maailmast. Samas ei pruugi antud sõnum olla tegelikkusega ühtiv. Sellel võib olla kõverpeegli efekt, kuna sõnum läbib enamasti mitmed sotsiaalsed filtrid, luues lõpuks

⁹ Looking at the Other: Historical Study of Images in Theory and Practise. Eds. K. Alenius, O. K. Fält & S. Jalagin. Oulu, 2002; E. Karvonen. Imagologia: Imagon teorioiden esittelyä, analyysiä, kritiikkiä. (Acta Universitatis Tamperensis 544). Tampere, 1997.

¹⁰ Н. А. Ерофеев. Туманный Альбион: Англия и англичане глазами русских 1825–1853. гг. Москва, 1982.

¹¹ F. J. Oinas. Naabrid ja võõrad keeles ning rahvaluules. // Kalevipoeg kütkeis ja muid esseid rahvaluulest, mütoloogiast ja kirjandusest. Toronto, 1979. Lk. 97–117.

¹² A. Leete. Põhjarahvad antiigist tänapäevani.

¹³ L. Lukas. Võõra kujund baltisaksa kirjanduses. Magistr töö. Tartu, 1997; L. Lukas. Võõra motiiv baltisaksa kirjanduses. // Akadeemia. 1997 / 11. Lk. 2322–2343; L. Lukas. Eesti rahvusimago muutumine baltisaksa kirjanduses. // Muutuste mehhanismid eesti kirjanduses ja kirjandusteaduses. Tartu, 2000. Lk. 27–52.

¹⁴ K. Hiiemaa. Aafrika imago eestikeelses trükisõnas. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009; M. Tamm. Liivimaa leiutamine: Ida-Baltikumi religioosne ja geograafiline kujutamine 13. sajandi esimesel poolele. Analüütiline ülevaade. Tallinn, 2009.

pseudorealsuse¹⁵ ehk nagu sõnastas selle Daniel J. Boorstin, on tegemist “süntheetilise tegelikkusega”¹⁶. Olavi K. Fält defineerib imagosid kui kirjeldatava reaalsuse lihtsustusi.¹⁷ Uuriija Erkki Karvonen on aga seisukohal, et imago on mõistetav mitte kui pseudorealsus, vaid kui sotsiaalne reaalsus, sest tal on olemas reaalsusefekt, näiteks majanduslik.¹⁸

Imagote leviku dünaamikas on kirjutamisel ja kirjalikul kommunikatsioonil tohutu mõju. Kirjaoskamatus ühiskonnas tulevad sõnumid ainult kahest allikast: loodusest (mitteinimpäritolu allikas) või inimeste omavahelistest kontaktidest (kõnest või mitteverbaalsest kommunikatsioonist). Kirjamärkide leiutamine märgib kommunikatsiooni eraldumist kommuniqueerijast ja võimaldab indiviididel saada teateid inimestelt, keda nad pole kunagi kohanud ja ilmselt kunagi ei kohtagi. Kirja leiutamisele on indiviidi sõnumid võimelised ületama aega ja ruumi. Kirja mitteomavates ühiskondades on see võimalik vaid suulise ajaloo vahendusel. Massimeedia on seejuures tänapäeval parim näide sellest, kuidas kommunikaator eraldub otsesest kommunikatsioonist (raadio, fotograafia, filmi, televisiooni leiutamine on seda fenomeni vaid võimendanud) ja kuidas ühesuunaline kontakt mõjutab miljoneid inimesi.¹⁹

Stereotüüp. Termin *stereotüüp* tuleneb kreekakeelsetest sõnadest *stereos* (ruumiline) ja *typos* (jäljend, jälg). Trükitehnoloogia terminoloogias mõistetakse selle all kõrgrüükivormi koopiat. Sotsiaalteadustesse jõudis antud mõiste ameerika ajakirjaniku Walter Lippmanni vahendusel, kes esmakordselt kasutas terminit *stereotüüp* oma 1922. aastal ilmunud populaarses raamatus “Avalik arvamus”.²⁰ W. Lippmann ütleb stereotüüpide kohta, et need on “pildid meie peades” ehk kõigepealt määratleme ja siis alles näeme. Tema põhiväiteks on see, et inimesed ei reageeri mitte objektiivsele reaalsusele, vaid ettekujutustele, mis nad on oma mõistuses loonud. “Tegelik väliskeskkond on lõpptulemusena liiga suur, liiga kompleksne ja liiga põgus (kiiresti mööduv) lähemaks tutvumiseks. Me ei ole piisavalt varustatud, et tegeleda nii peenete detailide, nii suure mitmekesisuse, nii paljude permutatsioonide ja kombinatsioonidega /.../. Et risti-põiki läbida kogu maailm, vajavad inimesed maailmakaarti.”²¹ Ehk teisisõnu “loob igaüks stereotüüpe, keegi ei saa maailmas nendeta hakkama”.²²

Sotsiaalpsühholoog Gordon W. Allport, kes on tegelenud eelarvamuste problemaatikaga põhjalikumalt, väidab, et ehkki W. Lippmanni stereotüübi käsitusviis oli küll suurepärase kirjeldavast aspektist, peab siiski kriitiliselt suhtuma stereotüübi mõistesse, kuna autor kipub stereotüüpi segi ajama kategooriaga. G. W. Allporti terminit täiendav kriitiline väide seisneb selles, et stereotüüp ei ole identne kategooriaga – see on pigem fikseeritud idee, mis käib kaasas kategooriaga. Näiteks võib pidada kategooriat “neeger” lihtsalt neutraalseks, faktiliseks, mittehinnanguliseks kontseptiks, mis puudutab üksnes rassilist päritolu. Stereotüüp tuleb mängu sellisel juhul, kui algne kategooria on lastitud “siltidega” ja hukkamõistuga neegrist kui musikaalsest, laisast, ebausklikust jne. Seega ei ole

¹⁵ Reaalsus on kvaliteet, millele on omane fenomen, et ta eksisteerib meie tahtest sõltumata. – Vt.: P. L. Berger, T. Luckmann. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books, 1991. Lk. 13.

¹⁶ D. J. Boorstin. *The Image*. Lk. 189.

¹⁷ O. K. Fält. Introduction. // *Looking at the Other*. Lk. 8.

¹⁸ E. Karvonen. *Imagologia: Imagon teorioiden esittelyä, analyysiä, kritiikkiä*. Tampere, 1997. Lk. 319.

¹⁹ K. E. Boulding. *The Image*. Lk. 55.

²⁰ Vt.: W. Lippmann. *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace, 1922.

²¹ W. Lippmann. *Public Opinion*. New York, 1962. Lk. 10–11.

²² S. L. Gilman. *Difference and pathology*. Lk. 16.

stereotüüp kategooria. Tsiteerides G. W. Allporti: “Kui ma ütlen, et kõik advokaadid on kelmid, väljendan ma stereotüübitud üldistust kategooriast. Stereotüüp ei ole aga iseenesest kontsepti tuumik.”²³

Stereotüübi mõistet on hiljem palju edasi arendatud²⁴ ning alates 1950. aastatest hakati seda aina enam kasutama etniliste ja rassistlike eelarvamuste uurimisel. Nii näiteks on stereotüübid “Kaasaegse sotsioloogia sõnaraamatu” definitsiooni kohaselt teatud inimgrupi kohta kinnistunud eelarvamuslikud üldistused, mis oma olemuselt on halvustavad, liialdatud ja lihtsustatud.²⁵ Stereotüübid ei pruugi siiski alati olla oma iseloomult halvustavad. Sotsiaalteadlase Jan Nederveen Pieterse arvates võivad stereotüübid olla kas negatiivsed või positiivsed ning tema definitsiooni järgi baseeruvad stereotüübid lihtsutamisel ja üldistamisel või individuaalsuse eitamisel.²⁶ Yale'i Ülikooli ajaloolase Piotr S. Wandyczi arvates on aga stereotüübid laias plaanis jagatavad **negatiivseteks, neutraalseteks²⁷ või positiivseteks.**²⁸ Levinumad ja jõulisemad on oma mõjult paraku negatiivsed stereotüübid. Mida vähem teisest rahvusest või rassist teatakse, seda enam tuginetakse mingitele väljakujunenud stereotüüpidele.²⁹ Stereotüüpimisel võivad olla tõsised tagajärjed – selle käigus manööverdatakse stereotüübitavad kindlatesse rollidesse ühiskonnas. Ideoloogiliste representatsioonidena õigustavad ja legitimeerivad stereotüübid eksisteerivat sotsiaalset hierarhiat. Individuaalsus kui selline kaotab oma tähtsuse, loeb vaid grupiline kuuluvus. 1930. aastatel viidi Ameerika Ühendriikides läbi uurimus, mille käigus näidati lastele pilte raamatukogust. Pärast pilguheitu sellele pidid nad vastama mitmetele küsimustele, nagu näiteks: “Mida teeb neeger sellel pildil?” Tegelikult ei olnud pildil ühtegi mustanahalist isikut, kuid vastused olid kiired tulema: ta küürib põrandat, ta pühib raamaturiulitel tolmu. Mitte keegi ei vastanud, et ta loeb raamatut. Samast perioodist pärineb eksperiment, milles sotsiaalsühholoog Kenneth B. Clark andis mustanahalistele lastele kaks nukku – valge ja musta – ning küsis neilt, millist nad eelistavad. Suurem enamus neist valis valge nuku. 1989. aastal Atlantas tehti sarnane uurimus, milles mustanahalistele lastele näidati pilti identselt riidesse pandud lastest, kellest üks oli valge, teine mustanahaline. Kui paluti öelda, milline neist kahest on targem, paremini riides ja puhtam, siis suurem osa mustanahalistest lastest osutas valgele lapsele. Need stereotüüpimise näited illustreerivad nii alateadlikest lootustest tulenevaid järeldusi kui ka stereotüüpimise tagajärjel tekkinud mustanahaliste identiteedi probleeme valges ühiskonnas.³⁰

²³ G. W. Allport. *The Nature of Prejudice*. Lk. 187.

²⁴ Stereotüübi definitsioone on tänaseks väga palju. Võrdluseks võib tuua 1990. aastate definitsiooni, kus öeldakse, et stereotüüp on grupi liikmete seas levinud ühine mentaalne pilt, mis representeerib lihtsustatud arvamust, afektiivset hoiakut või ebakriitilist hukkamõistu. – Vt.: J.-P. Leyens, V. Yzerbyt & G. Schadrone. *Stereotypes and Social Cognition*. London: Sage Publications Ltd., 1994. Lk. 11.

²⁵ *The Modern Dictionary of Sociology*. New York, 1969. Lk. 420.

²⁶ J. Nederveen Pieterse. *White on Black*. Lk. 11.

²⁷ Neutraalne stereotüüp on stereotüüp kui eelteadmine, st. teadmine on mul enne, kui mul kogemus tekib. Nimetaksin seda “aktiveerimata stereotüübiks”. Vt. ka: H. G. Gadamer. *Truth and Method*. London: Sheed & Ward, 1979; M. Rothbart. *From individual to group impressions: Availability heuristics in stereotype formation*. // *Journal of Experimental Social Psychology*. 1978 / 14. Lk. 237–255.

²⁸ P. Wandycz. *Western Images and Stereotypes of Central and Eastern Europe*. // *Vampires Unstaked: National Images, Stereotypes and Myths in East Central Europe*. Ed. by André Gerrits and Nanci Adler. North-Holland, Amsterdam; Oxford; New York; Tokyo, 1995. Lk. 5.

²⁹ K. Veere. *Eestlaste ja soomlaste stereotüüpide muutused 1990. aastatel*. // *Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis: Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2002. Lk. 113.

³⁰ J. Nederveen Pieterse. *White on Black*. Lk. 11.

Stereotüüpide käsitlese teeb keerulisemaks fakt, et neil võib olla ka oma tõetera. Stereotüübi arhetüüp võib kajastada antud grupile omaseid essentsiaalseid jooni. Näiteks võib positiivne stereotüüp aafriklaste looduslähedusest vastata tõele ja sellel ei tohiks olla iseenesest negatiivset dimensiooni. Siin on aga omad ohud. Nimelt võib soovi korral lastida seda stereotüüpi ka allegooriaga, et kui aafriklane on juba looduslähedane, kas ta ei ole siis primitiivne.³¹ Ja isegi kui allegooria taak puudub, on tegelikult isegi positiivsete stereotüüpide puhul probleemiks tõsiasi, et nad on siiski üldistused ja tagavad meile vaid piiratud ettekujutuse antud grupist või indiviidist.

Eelnevast lähtudes võib öelda, et etniline või rassiline stereotüüp on ettekujutus teatud rassi või etnilise grupi kohta, mis eksisteerib teise grupi teadvuse väärtusskaalal üldistatud hinnangute kujul. Kokkuvõtvalt võib öelda, et etnilisi kuvandeid ja stereotüüpe võib kirjeldada kui teisesuse kohta käivaid mentaalseid konstrukte, mis eksisteerivad üldistatud ideede kompleksina, mis on oma loomult lihtsustatud ja moonutatud. Stereotüüp on imago koostisosa, selle püsivam ja radikaalsem element.

Vaatamata sellele, et stereotüübid sisaldavad mingit tõetera, ei võimalda nad paraku meile objektiivset juurdepääsu sotsiaalsele tegelikkusele. Nende ülesanne on konstrueerida meie identiteeti teisesuse defineerimise kaudu, mis paraku võib olla seotud meie teadmiste deformeerimisega reaalsuse osas. Stereotüübid on ühiskonna baromeetriks, millega saab mõõta ühiskonna tõuse ja langusi. Nad tähtsustuvad keerulistel ja rasketel aegadel, kui ühiskonnas on teravam vajadus lihtsate, moonutatud seletuste saamiseks ning patuoinate leidmiseks. Heaolu perioodidel stereotüübid taanduvad, jäädes latentsel kujul ootama taas oma apogeed. Seega üldjuhul stereotüübid ei kao, ent nad võivad teiseneda ning nende funktsioonid muutuda.

Sotsiaalpsühholoog G. Allport on seletanud stereotüüpide püsimist ja eksisteerimist järgmiste põhjustega:

- Stereotüübid aitavad inimesi kategooriate lihtsustamises
- Stereotüübid õigustavad vaenulikkust
- Stereotüüpe saab kasutada kui projektsiooni meie isiklikele konfliktidele
- Stereotüübid omavad sotsiaalset tellimust ja toetust

***

Võõrahirm ehk ksenofoobia. Üsna tihti tuleb ajaloosündmuste põhjal tunnistada, et ksenofoobia kipub olema paljudel juhtudel ühiskondlik-poliitiline realiteet, mis määrab meie suhtumise "teistesse" kui enda suhtes alaväärtuslikesse indiviididesse.

Oma hirmude projitseerimisega käib kaasas ka patuoina fenomen ehk kellegi leidmine, keda süüdistada oma ebaõnnes. Seega, kui me kasutame näiteks mustanahaliste kohta selliseid negatiivseid stereotüüpe nagu laisad, kombelõdvad jne., siis on see justkui meie pahede personifitseerimine. Sotsiaalpsühholoog G. Allport on rõhutanud, et tihtipeale ei anna enamus inimestest endale aru, miks vihatakse teatud vähemust, mis on tegelikud põhjused. Vihkamine on pigem alateadvuslik. Kui me toome näite lähiajaloo, siis enamus sakslasi ei näinud sõdadevahelisel perioodil mingit sidet I maailmasõja alandava kaotuse ja anti-semitismi populaarsuse vahel.

---

³¹ Samas. Lk. 12.

Eelarvamus on suhtumiste kogum, mille üheks oluliseks väljundiks on stereotüüpne mõtlemine. Eelarvamus tähendab arvamuse kujundamist ilma eelnevate teadmisteta.

Eelarvamusel on ühiskonnas oma funktsioon, see parandab indiviidi ja tema grupi positsiooni sotsiaalses süsteemis, tehes seda teiste arvelt. Siinkohal võib rääkida teatud seaduspärasusest: ühiskonnasisene konkurents tõstab ühiskonnas valitsevate eelarvamuste hulka.

Eelarvamusetega isiksusi on rohkem nii ajas kui ka paikades, kus prevaleerivad järgmised tingimused:

- kus sotsiaalne struktuur on märgistatud heterogeensuse poolt
- kus vertikaalne mobiilsus on võimaldatud
- kus toimuvad kiired sotsiaalsed muutused
- kus on ignorantsust ja kommunikatsiooni barjääre
- kus vähemuse suurus on suur või suurenev
- kus eksisteerivad otsene konkurents ja realistlikud ohud
- kus eksploatatsioon toetab kogukonna tähtsaid huvisid
- kus agressiooni reguleerivad tavad soosivad kitsarinnalisust
- kus traditsioonilised etnotsentrismi õigustused on võimalikud
- kus assimilatsioon ega ka kultuuriline pluralism pole soositud³²

Rahvuslik iseloom. Antud diskursuses on üheks enim diskussiooni tekitanud probleemiks rahvusliku iseloomu küsimus. "Rahvusliku iseloomu" mõiste viitab sellele, et ühe rahva esindajad, vaatamata etnilistele, rassilistele, religioossetele või individuaalsetele erinevustele nende keskel, peaksid sarnanema üksteisele kindlates fundamentaalsetes käitumismudelites.

Kas on olemas rahvuslik iseloom? Ehk kas on olemas erinevate kultuuride esindajatel tüüpilised isiksuseomadused. See on olnud üks keerulisemaid probleeme teaduses. Vaatamata sellele, et 2005. aastal avaldas teadusajakiri "Science" 49 maa teadlased ühisartikli,³³ kus ühisuurimuse põjal jõuti järeldusele, et kui vaadelda vaid isiksuse iseloomuomadusi, siis rahvuste vahel erinevust pole, on arutelud antud teemal siiski jätkunud.

Uurimuses osalenud psühholoogiaprofessor Jüri Allikon rõhutanud, et "rahvuslik iseloom on stereotüüp, millel puudub reaalne alus ja mille ülesandeks näib olevat rahvusliku identiteedi säilitamine."³⁴ Rahvusliku iseloomu stereotüübid on sotsiaalsed konstruktsioonid ja need on kujundatud konkreetsete eesmärkide saavutamiseks. Need võivad küll olla informatiivsed kultuuri kohta, kuid ei kehti inimeste kui indiviidide kohta. Siiski tunnistavad psühholoogid, et rahvuslik koondportree ehk rahvuslikud stereotüübid on õigustatud ehk suurelt kauguselt, samas kindlasti ei saa seda teisaldada konkreetsele isiksusele.³⁵

---

³² Vt. lähemalt G. Allport "Nature of Prejudice".

³³ Nimetatud uuring tõestas, et väärad on arusaamad, justkui peegeldaks rahvusliku iseloomu erinevused etniliste ja kultuuriliste rühmade geneetilisi erinevusi. Gruppidevahelised erinevused tulenevad pigem keskkonnast. – Vt. lähemalt: Terracciano, A; Abdel-Khalek, A. M; Adam, N; Adamovova, L, et, al. A. National character does not reflect mean personality trait levels in 49 cultures. - Science, 2005, 310 (5745) 96-100.

³⁴ T. Kändler. Rahvuslik iseloom osutus väljamõeldiseks. // Eesti Päevaleht. 14. 10. 2005.

³⁵ Samas.

Mitte ainult ühel rahval on erinevad ettekujutused teise rahva kohta, vaid ka ühe ja sama maa erinevates sotsiokultuurilistes/ühiskonna kihtides luuakse mingi teise võõra rahva kohta erinevaid portreesid, mis peamiselt erinevad detailiseerimise astme poolest. Viimane sõltub mitmetest asjaoludest:

- 1) territoriaalne lähedus
- 2) ajalooliste sidemete pikaajalisus
- 3) sidemete iseloom
- 4) rahvakihi kultuuriline tase ja informeerituse aste ³⁶

Eksisteerivad ka erinevad **individuaalsed portreed**, mis sõltuvad isiklikust maailma tajumisest:

- a) kategoriseerimise astmest
- b) emotsionaalsusest ja teistest sarnastest parameetritest

Individuaalses portrees peegeldub inimese iseloom, tema varasem elukogemus. Isik on esimeseks instantsiks eelarvamusele, sest ta tajub eelarvamuse objekti kindlal moel. Kuid ta tajub seda teatud kindlal moel, kuna ta isiksus on just see, mis ta on. Ja tema isiksus on selline sellepärast, et ta oli teatud kindlal moel sotsialiseeritud: kodune kasvatus, kool, naabus.

Etnilised erinevused on nii arvukad ja nii tabamatud, et mõned inimesed on järeldanud, et ei ole olemas ühetaolisust maailma erinevates kultuurides. Kuid erinevuste rõhutamine lahutab! Oluline on siinkohal sarnasuse rõhutamine - see tõmbab tähelepanu sellele, mis ühendab ja mille pinnal võib arendada koostööd. Kui me teame valitsevaid stereotüüpe, suudame neid ka kergemini dekonstrueerida.

Lisa 1.

Vaatame millised on lähinaabrite stereotüübid eestlaste kohta. Kuidas nägid meid baltisakslased, kelle jaoks eestlaste suhteline arvukus oli ohuks nende identiteedile.

Kirjandusteadlane Liina Lukas on uurinud antud problemaatikat baltisaksa kirjanduses ja pööranud tähelepanu, et 19. sajandi eesti rahvuslikule imagoale panid kahtlemata aluse saksa publitsistid **Garlieb Merkel (1769-1850)** ja **Johann Christian Petri (1762-1851)**, kellest viimane tugineb küll oma suhtumistes suures osas **August Wilhelm Hupelile (1737-1819)**. Uurija sõnul on paljud stereotüüpsed suhtumised eestlastesse neist alguse saanud ning käibisid tõsimeelselt veel 20. sajandilgi.

18. sajandil oli baltisaksa kirjanduses juttu nn. maarahvast. Nii ütleb Hupel 1777. aastal (*Topographische Nachrichten*) eestlaste kohta: "*Rahvusiseloomu sellel rahval pole, sest nad on orjad*". Eestlastele omistatud rahvuslikke jooni peab ta tüüpiliseks orjarahvastele: hoolimatus, ükskõiksus, rumalus, ebausk, tundetus, külmus, umbusk.

Eestlaste rahvusiseloomu määratlemisele suunatud avaldused on Liina Lukase sõnul sündinud nii Hupelil, Merkelil kui Petril võrdluses läti loomulaadiga. Hupeli järgi on: "*...lätlased leplikud, paljud naised elavad ühes majas sõbralikult koos, on hoolikad majapidamises, viisakad ja aupauklikud nagu venelased, tohutult häbelikud. Lätlanna ei näita ennast iial kodus ega põllul särgiväel, veel vähem alasti. Seejuures on nad pisut lihtsameelsed, ülimalt ebausklikud, ususõpetuse vastu ükskõiksed*."

---

³⁶ Vt.: Н. А. Ерофеев. Туманный Альбион: Англия и англичане глазами русских 1825–1853. гг. Москва, 1982.

Eestlased seevastu on kavalad, võltsid, riikad (harva taluvad nad kahte või kolme naist ühe katuse all), kättemaksuhimulised, tõrksad, ninakad, rõõmustavad, võides teist, eriti sakslast, solvata, on ebaviisakad, võtavad harva mütsi peast, on halastamatud kõigi vastu, ainult mitte päris kerjuse vastu, südid, tülgastustundeta ja ilma saksa häbelikkusega.” Ja siis lisab Hupel: *“Häbita käivad nad poolpaljalt inimeste silme all...”* (Hupel, 1777).

Petri kirjutab eestlaste kohta järgmist: *“/.../ varastamise, hooletuse, laiskuse kõrval olla eestlaste puhul tegemist ka joomahimu ja kiimalisusega./.../ Eestlane ise joomist patuks ei pea. Kui tal on selle juurde veel muusikat, s. t. kriiskav torupill või paar kratsivat viiulit, peab ta seda oma kõige jumalikumaks meelelahutuseks. On reegel, et sealjuures tuleb ette ka igat laadi liiderlikkust, tülisid, löömist kuni pead verised, isegi tapmisi ja mahalöömisi, eriti kui venelased kohal on. Kõlvatusi ja kiimalisi mängu ei pea nad millekski lubamatuks ega patuseks, kui sellest ainult rasedust ei teki.”*

Positiivsema ettekujutuse loob eestlastest Merkel. Merkel toob esile eestlaste teravmeelsust ning tugeva loodusrahva sarmi. Petri omistab eesti rahvusiseloому põhijoonteks satiiri, ironia ja kavaluse. Liska olevat eestlased tihti sügavmõttelised, melanhoolsed, kalduvat fatalismi, ei kartvat surma, armastavat hingelist ja kehalist rahu, olevat lobisemishimulised, kui võivad olla ka truud sõbrad.³⁷ *“Ei või ette kujutada ustavamat vendlust kui see, mis valitseb eestlaste keskel.”*³⁸

Taolisi tõsimeelseid stereotüüpe võib veel kohata F. J. Wiedemanni “Eesti-saksa sõnaraamatu” 1923. aasta väljaandes (esitrükk 1869): *“Loomu poolest on eestlased tõsised, pisut flegmaatilisid, sagedasti ka koleerilised, teravalt individualistiliste kalduvustega, iseseisvust armastavad, praktilise mõtteviisiga, töös ja ettevõtetes visad ja püsivad, sagedasti kangekaelsed ja jonnakad. Tööd armastab eestlane kirglikult. Tähelepanemiseväär on ka õppimise ja enesearendamise himu. Oma kommetes on Eesti talupoeg lihtne, kokkuhoidlik, kaine. Armastus isamaa vastu on õige tugev, kuigi seda väliselt harva avaldatakse.”*³⁹

PILT 1: Theodor Gelhaar (1805-1971). Lito, 1840.

³⁷ L. Lukas. Võõra kujund baltisaksa kirjanduses. Magistritöö. Tartu, 1997; L. Lukas. Eesti rahvusimago muutumine baltisaksa kirjanduses. // Muutuste mehhanismid eesti kirjanduses ja kirjandusteaduses. Tartu, 2000.

³⁸ Tsitaadid L. Lukase uurimusest “Võõra kujund baltisaksa kirjanduses.” Magistritöö. Tartu, 1997.

³⁹ F. J. Wiedemann. Eesti-Saksa Sõnaraamat. Kolmas muutmata trükk teisest, dr. Jakob Hurt'i poolt redigeeritud väljaandest. Sissejuhatusega varustanud Albert Saareste. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus, Tartus 1923. Lk. VI.

PILT 2: A. v. Uexküll (?) . Akvarell, 1820. aastad.

Lisa 2.

J. Kents. *Maateadus III*. Suur-Siber ja Euroopa. Õpperaamat keskkooli III klassile. K./Ü. "Loodus", Tartu, 1936. Lk. 196.

"Inimkond kui tervik jaguneb oma üksikesindajate (inimeste) kehalise väliskuju, vaimsete omaduste, keele, kultuuri, usu jne. alusel mitmesugustesse suurematesse või väiksematesse rühmadesse. Neist mitmesuguseist võimalikest rühmist väärivad esijoones meie tähelepanu kehalise väliskuju ja vaimsete omaduste alusel moodustatud rühmitised. /.../ Mõned teadlased arvestavad rasside esitlemisel ka rahvaste vaimseid omadusi. Vaimseist omadusist on mainitavad andekus, ettevõtlikkus, püsivus jne."

140. joonis. Inimesetõud.

I rida: 1) põhja, 2) ida-balti, 3) alpi,
II rida: 1) dinaari, 2) lääne, 3) armeenia,
III rida: 1) ees-india, 2) mongoli, 3) ürgneegri tõug.

PILT. Inimesetõud.

Lisa 3.

Jüri Üdi. Natsionalist ja šovinist. - *Sirp ja Vasar* (1976). [Raamatust: Jüri Üdi ja Juhan Viiding. Kogutud luuletused. Koostanud ja järelsõna kirjutanud Hasso Krull. Neljas trükk. Tuum, 2008. Lk. 337-338.]

"Natsionalist ostis poest punased, valgummulised köögitopsid toiduainete jaoks. Natsionalist tõi topsid koju ja pakkis lahti. Mida ta nägi? Topsisid olid plekist ja neid oli kolme moodi: suured, keskmised ja tillukesed. Suuri oli kuus, keskmisi oli kuus ja tillukesi oli ka kuus. Kokku oli 18 topsi. Topsisid mahtusid üksteise sisse ja seda selliselt, et tilluke mahtus keskmise sisse ja keskmine suure sisse. Topsisid olid varustatud kahekeelsete nimetustega, iga topsi küljel olid eesti- ja venekeelsed sõnad; kahel vastasküljel eestikeelsed ja kahel vastasküljel venekeelsed. Natsionalistile ei meeldinud venekeelsed kirjad. Ta võttis leukoplasti ja kleepis kõik venekeelsed kirjad üle. Ta kleepis üle järgmised sõnad: sahhar, muka, riss, krupa, gerkules, manna, soda, kofe, izjum, krahmal, lavrovõi list, tšai, prjanost, gvozdika, korica, tmin ja perec. Kaua mõtles natsionalist ühe topsi juures. Selle nimi oli kakao. Ta ei teadnud, millisel küljel on vene- ja millisel eestikeelne kiri. Lõpuks halastas ta kakaotopsile ja jättis selle üle kleepimata. Seda vaatas ta igast küljest. Natsionalist lõpetas oma tegevuse.

Šoviniist ostis poest punased, valgemummulised köögitopsid toiduainete jaoks. Šoviniist tõi topsid koju ja pakkis lahti. Mida ta nägi? Topsisid olid plekist ja neid oli kolme moodi: suured, keskmised ja tillukesed. Suuri oli kuus, keskmisi oli kuus ja tillukesi oli ka kuus. Kokku oli 18 topsi. Topsisid mahtusid üksteise sisse ja seda selliselt, et tilluke mahtus keskmise sisse ja keskmine suure sisse. Topsisid olid varustatud kahekeelsete nimetustega, iga topsi küljel olid eesti- ja venekeelsed sõnad; kahel vastasküljel eestikeelsed ja kahel vastasküljel venekeelsed. Šoviniistile ei meeldinud eestikeelsed kirjad. Ta võttis leukoplasti ja kleepis kõik eestikeelsed kirjad üle. Ta kleepis üle järgmised sõnad: suhkur, jahu, riis, tangud, herkulad, manna, soda, kohv, rosinad, tärklis, loorber, tee, vürts, nelk, kaneel, köömned ja pipar. Kaua mõtles šoviniist ühe topsi juures. Selle nimi oli kakao. Ta ei teadnud, millisel küljel on eesti- ja millisel venekeelne kiri. Lõpuks halastas ta kakaotopsile ja jättis selle üle kleepimata. Seda vaatas ta igast küljest. Šoviniist lõpetas oma tegevuse.”

PILT: Köögitops

Ülesanne: koosta essee (maht 3-4 lk.)

Teema: Rahvuslikud stereotüübid (ühe ethnose kohta eksisteerivad stereotüübid).

Essee põhiküsimused:

- Eksisteerivad stereotüübid
- Millised on nende stereotüüpide võimalikud kujunemise põhjused?
- Kas ja miks on need stereotüübid elujõulised?
- Kas stereotüübis on oma tõetera?
- Miks arutelud rahvusliku iseloomu üle jätkuvad?
- Miks on ksenofoobia reaalsus ?

Kasuta õppeaine programmile lisatud soovitusliku kirjanduse nimekirja. Sealhulgas saab käibel olevate stereotüüpide kohta materjali näiteks sellistest raamatutest nagu:

- Huber, M., Treichler, R. Keegi pole nii vinge kui meie: Uimased britid, tobedad sakslased, pinges prantslased ja veel 36 lootusetut juhtumit. Tallinn: Olion, 2006.
- "Ksenofoobi käsiraamat". Sellised nad on ... austerlased. Tallinn: Egmont Estonia, 2003 (Ilmunud veel samas sarjas: austraallased, belglased, hollandlased, iirlased, inglased, kanadalased, sakslased, šveitslased, ungarlased, venelased, hiinlased, jaapanlased).
- Neeger päevitab: Maailma rahvad Eesti laste naljades. Koolibri, 1996.
- Euroopa naerab. Koost. A. Espenberg. Tammerraamat, 2008.

1.4. Rahvuslikud stereotüübid: teooria

Etnilisi stereotüüpe on enim käibel juutide ja mustanahaliste kohta. Mis on selle põhjus? Sotsiaalpsühholoogid D. Katz ja K. W. Braly on osutanud oma uurimuses,⁴⁰ mis on läbi viidud kolledžiõpilaste hulgas, järgmistele juutide kohta käivatele üldlevinud stereotüüpsetele iseloomujoontele: kaval, kasumist huvitatud, töökas, ahne, intelligentne, ambitsioonikas, salalik. Veidi vähem nimetati järgmisi jooni: lojaalne perekonnale, järjekindel, jutukas, agressiivne, väga religioosne. Uurijad B. Bettelheim ja M. Janowitz pöörasid tähelepanu asjaolule, et mustanahaliste ja juutide stereotüüpidel kipub olema pöördvõrdeline iseloom positiivsete karakteri omadustega. Mustanahalisi kiputakse süüdistama himuruses, laiskuses, räpasuses ja agressiivsetes iseloomujoontes; juute kavaluses, tüssamises, liigses ambitsioonikuses ja salalikes tegudes.⁴¹ Uurijad paluvad meil mõelda iseendale. Milliseid patustusi ja iseloomuvigu me leiame enda juures? Ühelt poolt patud, mis seotud lihhaliku loomusega. Me peame võitlema himuruse, laiskuse, agressiivsuse ja lohakusega. Seepärast personifitseerime me need pahed mustanahalistele. Teisalt, peame me võitlema oma uhkusest tulenevatest pattudega: valelikkus, isekus ja ambitsioonikus. Me personifitseerime need pahed juutidele. Seega mustanahalised peegeldavad meie alateadvuse impulsse; juudid peegeldavad meie üleastumisi oma südametunnistustest. Meie süüdistused ja järsk tundemuutus mõlema grupi vastu sümboliseerib meie enda rahulolematust pahedega meie loomuses. Ehk nagu resümeerivad Bettelheim ja Janowitz: "Vastavalt psühhoanalüütilisele interpretatsioonile, on etniline vaenulikkus vastuvõetamatute seasmiste taotluste projektsioon vähemusgrupi peale."⁴²

Toetust sellele teooriale pakkus tähelepanek, et Euroopas, kus 1950. aastatel (kui uurimust läbi viidi) praktiliselt puudus mustanahaline vähemus, olid juudid selleks grupiks, keda süüdistati himuruses, räpasuses ja vägivallas. Ameeriklased, kes personifitseerisid neid iseloomujooni afroameeriklastele, ei vajanud sellel eesmärgil juute.

1.4.1. Tööleht: Anekdooidid

Ülesanne:

- selgita antud tekstides esinevaid stereotüüpe ja arutle, kas ja kuidas on need aja jooksul muutunud (vastuse maht üks lk.)

1. Juudid

- *Sädemed*. Detsember 1908.

Juut ei peta

Alewiku kaupmehe juurde, kes rahvuse poolest juut on, tuleb koguduseliige korjamislehega kiriku uue oreli ostmiseks. Juut tahab rahwale hästi meeldida ja kingib kuus rubla;

⁴⁰ D. Katz and K. W. Braly. Racial stereotypes of 100 college students. // Journal of Abnormal and Social Psychology, 1933. Nr. 28. Pp 280-290.

⁴¹ B. Bettelheim and M. Janowitz. Dynamics of Prejudice: A Psychological and Sociological Study of Veterans. New York: Harper, 1950. Lk. 42, 45.

⁴² Op. cit. Lk. 42

korjamislehe pääle kirjutab ta aga 9 rubla. Korjaja tähenduse pääle, et ta mitte 9 vaid 6 rubla olla kinkinud, vastab juut: „Wega eige! Tei lugeb iheksa, aga Jumal ilewalt lugeb kuus. Mina ei tahap Jumal petta.“

- **Erkki Kõlu.** 10 1000 anekdooti. II. Elmatar, 2001. Lk. 639.

Juut ajab tankiga araablast taga. Aeg-ajalt pöördub araablane ringi ja tulistab tanki suunas automaadist. Mõne aja pärast ta loobub. Juut pistab pea luugist välja:

„Hei, miks sa enam ei tulista?“

„Padrunid said otsa.“

Tahad, ma müün sulle?“

- **Erkki Kõlu.** 10 1000 anekdooti. II. Elmatar, 2001. Lk. 638.

Juut ja araablane rändavad kõrbes. Lagunenud kindluse varemetest leiavad nad kaks kotti. Ühes kotis on puuviljad, teises kuld ja kalliskivid. Araablane valib endale kullakoti, juut aga võtab puuviljad. Mõne aja pärast teevad nad puhkepeatuse.

„Kuule, mängime õige turgu,“ teeb juut ettepaneku ja laotab oma puuviljad liivale. Araablane jalutab ringi, proovib üht ja teist ning tahab lõpuks apelsini osta.

„See maksab kotitäie kulda ja kalliskive“, ütleb juut.

„Kuidas?! Miks nii palju?!“ protesteerib araablane.

„Noh, eks sa vaata turul veel ringi, äkki saad kuskilt odavamalt.“

- **Erkki Kõlu.** 10 1000 anekdooti. I. Elmatar, 2001. Lk. 384.

Juudipoiss tuleb nuttes koju.

„Mis lahti?“ küsib ema.

„Meile öeldi, et kõik tuleksid homme kooli oma rahvariietes.“

„Kuuled, Abram,“ pöördub naine mehe poole, „see kollanokk tahab juba kasukat.“

- **Erkki Kõlu.** 10 1000 anekdooti. II. Elmatar, 2001. Lk. 618.

Turist jõuab Jeruusalemma ja otsustab kõigepealt külastada maailmakuulsat nutumüüri. Ta võtab takso ja ütleb sohvrile:

„Ole kena mees ja vii mind sinna, kus kõik juudid põlvitavad, halavad ja pead vastu müüri peksavad!“

Taksojuht sõidutab turisti pikemalt mõtlemata kohaliku maksuameti ukse ette.

2. Aafriklased

- **Sädemed.** August 1908.

Aafrika olud

„Mis on üks neeger, kui ta oma isa ära on söönud?“

„Janune“

„Ja kui ta oma ema ära sööb?“

„Waenelaps.“

„Ja kui ta kõik oma sugulased ära sööb?“

„Ainuke pärija“

„Kus leiab ra siisgi weel auustamist?“

„Sõnaraamatus tähe „A“ all...“

- **Erkki Kõlu.** 10 1000 anekdooti. II. Elmatar, 2001. Lk. 589.

Prantslane, ameeriklane ja eestlane satuvad inimsööjate kätte. Kannibalide pealik teatab neile, et see, kes arvab ära, mida inimsööjatel pole, pääseb ärasöömisest.

„Blondiine teil küll ei ole!“ arvab prantslane.

Pealik vilistab, põõsa tagant tuuakse blondiin ja prantslane süüakse ära.

Ameeriklane vaatab inimsööjaid ja arutab endamisi: niudevööd, looduslapse hästiarenenud kehad, odad...“

„Personaalarvuteid teil nüüd küll ei ole!“ teatab ta.

Eestlane mõtleb pisut ja küsib siis:

„Kas teil Riigikogu on?“

„Ei ole,“ vastavad inimsööjad.

„Aga kuidas te, kurat, siis inimesi olete sööma õppinud?“

- **Erkki Kõlu.** 10 1000 anekdooti. II. Elmatar, 2001. Lk. 672.

Aafrikas töötav misjonär külastab väikeses neegrikülas haigeid. Ühest hütist leiab ta noore neegri, kellel on kõrge palavik. Misjonär vaatab ta läbi, teeb ühe süsti ja ütleb:

„Sina mitte kartma, sina varsti jälle terve ja töötama nagu elevant.“

„See tori asi olema,“ sõnab selle peale neeger. „Siis mina järgmine nädal jälle Sorbonne'i sõitma ja toredaid loenguid sotsiaalpsühholoogiast pidama.“

1.4.2. Tööleht

Ülesanne:

- analüüsi antud tekstide põhjal stereotüüpide kujunemise ja levimise võimalikke põhjuseid ning mõju

Tekst 1: Pekka Erelt. Liigkasuvõtmine- Eesti vähktöbi. - Eesti Ekspress. 14.05.2009

Tänapäeva Eesti märksõna on kontrollimatu ahnus. Toidukaupade hindadele pannakse kauplustes otsa kuni 40 ja tööstuskaupadele 100 ja enamgi protsenti. Koort ei riisu mitte tootjad, vaid vahendajad. Eesti Wabariigi ajal oodanuks niisuguse äri ajajaid kopsakad trahvid ja vangla, sest siis ei nimetatud seda äriks, vaid liigkasuvõtmiseks. Kui praegu kehtestatakse toona kehtinud seadusaktid liigkasuvõtmise vastu, tuleks ehitada uus vangla. Muidu ei mahuks patustajad ära.

Türmi kuni kolmeks aastaks

Juba 1920. aastal anti Eestis välja määrus hangeldamise ja liigkasuvõtmise tõkestamiseks, mis hilisemate täienduste ja parandustega kehtis kogu vabariigi aja. /---/ Karistused eeskirjade rikkumise eest olid karmid. Patustajaid nuhelti türmiga kuni kaks aastat, hiljem "arestiga mitte üle kuue kuu või rahatrahviga mitte üle tuhande krooni." Lisaks võis kohus süüdlaselt ära võtta kauplemise õiguse kuni viieks aastaks. Kes aga juba teist korda vahele jäi, seda ootas kukru kergendamine kuni kolme

tuhande krooni võrra. Ka võidi temalt kauplemisõigus jäädavalt ära võtta. Hangeldamise ja liigkasuvõtmise vastu võitlemiseks asutati 1920. aastal igas maakonnas kolmeliikmeline komisjon. Selle kõrgema juriidilise haridusega juhi määras valitsus siseministri ettepanekul, ülejäänud liikmed aga kohalik volikogu. Tegemist oli sisuliselt kohtuga, kes kutsus süüdistatava välja ja määras talle karistuse. Süüdimõistetud vahistati kohapeal, tema edasikaebuse üle otsustas siseminister ainuisikuliselt. /---/

Härra Citroni kirveäri

*Mai keskel 1920 tuli pealinnas kokku Tallinna Erakorraline Komisjon Hangeldamise ja Liigkasu Vastu Võitlemiseks. Seekord tõmmati liistule kohalik ärimees **Haim Citron**. Et Haim vahele jäi, selle eest tuli tal "tänapäev" ajalehte Vaba Maa. Nimelt ilmus seal napp "Kuidas kirved kalliks lähevad", milles anti teada, et Citron müüdas riigilt odavalt saadud kirveid hirmsa vaheltkasuga.*

Ajalehe teate põhjal andis vabariigi prokurör kriminaalpolitseile käsu asja uurida. Juurdlus tuvastas, et Citron oligi 1919. aasta lõpul müünud kaubanduse ühisusele W. Schneider ja Ko ühtekokku 4050 kirvest. Tehing oli kasulik. Citron maksis Riigivaranduste Ülevõtmise Komisjonile väikeste kirveste eest 10 marka tükist ja suurte eest 12, edasi müüs 24 ja 29 marka tükist. Hind aga tõusis veelgi, sest Schneideri äri küsis kirveste eest omakorda 30-35 marka.

*Citron taipas kiiresti, et asi on sant, ning palkas endale advokaadiks **Jaan Teemanti** - tulevase Eesti riigivanema. Komisjon süüdistas Citronit kirveste pealt liiga kopsaka kasu lõikamises, mille eest terendas päris krõbe karistus. Kuigi kaitse tegi, mis suutis, ei õnnestunud komisjoni Citroni süütuses veenda. Komisjon leidis ikkagi, et teoga on kahjustatud tarbija huve ning et Citron on 50 000 marka põhjendamata kasu saanud.*

Riik võttis ahnelt kaupmehelt kogu kasumi ära - teda karistati 50 000 marga suuruse rahatrahvi ja ühekuulise vanglakaristusega. Juhul, kui Citron nelja päeva jooksul trahvi ei maksa, pistetakse ta türmi kaheksaks kuuks, kõlas komisjoni otsus. Citron maksis raha kähk ära ja kaebas otsuse edasi. Ent asjata, siseminister jättis kaebuse rahuldamata. /---/

Tekst 2: *Küüditatud 1941.* Koostanud Vello Salo. Maarjamaa, 1993. Lk. 221-222.

Juudi rahvusest küüditatud.

Citron, Haim Isaak. [küüditatud Tallinnast, suri Venemaal]

Tekst 3: Gori. *Worstiwalmistaja HAIM. Hirmus ja õudne-naljaks lugu kõwade närwidega lastele.* Pärnu: "Kiri", [1920]

/---/ Kord elas wana wastik juut, ta nimi oli Haim,

Kuid rahwas hüüdis ikka: Wana KuriWaim. /---/

Ta oli maast-madalast musta äri ajanud

Sa sel kombel palju raha-wara endal saanud.

Hõbedat tal oli nagu rabamulda,

Sukasääred täis tal kõlisewat kulda;

Nagu pahna oli kirjut paberraha

Ja ta selle mattis kuuri nurka maha.

Aga ahne oli Haim siiski weel,

Raha järel' limpsas isukalt ta keel.

Tal oli linna serwal wäike urtsik, Nagu koerakong. /---/ Seal urtsikus elas Haim juba kauemat aega, Walmistas worste ja müüs neid rahwale. Oma kaupa oli ta, nagu juut ikka, osaw kiitma. /---/ Ja inimesed söid ja uskusid, et worstid on wärskest härjalihast. Aga worstid olid kassi lihast. Haim oli ihnus ja ahne ja ta ei täinud kallist härjaliha worstidesse tarwitada. Kassiliha wõis ta aga ilma hinnata saada. /---/

PILT: raamatust Gori. *Worstiwalmistaja HAIM. Hirmus ja õudne-naljaks lugu kõwade närwidega lastele.* Pärnu: "Kiri", [1920]

Tekst 4: Evald Rooma. Emajõe ääres kasvanud. Tartu, 2008. Lk. 82.

[---] *Meie kulinaartooted maitseid inimestele, ikka räägiti, et lähme ostame Rooma kulinaariat, ostame Rooma jäätist. Võin julgelt öelda, et meie tooted olid kvaliteetsed. Kui me oleksime alaväärtuslikku toitu valmistanud, ega meil siis ju oleks äritegevus edasi läinud. Samas majas oli enne meid olnud vorstitööstus, kus olevat kasutatud surnud loomade liha, sellepärast ettevõtte kinni pandigi. Kuulsin ka teistest sarnastest juhtumitest. Kui keegi oli nende tõttu mürgituse saanud, määrati süüdlasele suured trahvid. Võis isegi vangi minna, nagu olen kuulnud. See on ju pettus, kui sa müüd alaväärtuslikku kaupa - see ei kuulu ausa ärimehhe juurde. [---9*

Tekst 5: Eda Kalmre. Hirm ja võõraviha sõjajärgses Tartus. Pärimusloline uurimus kannibalistlikest kuulujuttudest. Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2008. Lk.88-89.

[---] *Miks Eestis suhteliselt vähelevinud rahvusvahelised jutumotiivid juudist kui kannibalist ja verevõrjast singi sõja järel aastakümneteks kanda kinnitasid? Ühes küljest võis niisugune suhtumine taanduda juudi kui ahne ja kavala kaubitseja stereotüübile varasemas Eesti traditsioonis. Siinkohal ei tohiks eirata ka üksikuid nn rahvaraamatute jms kirjanduse ilmekaid näiteid. Sellise pakub näiteks 1920. aastatel satiirilises vormis karikaturist-satiirik Gori (1894-1944), oli tuntud eelkõige*

ühiskonnakriitiliste joonistustega. *Lasteraamatus "Worstivalmistaja Haim. Hirmus ja õudne-naljakas lugu kõvade närvidega lastele" kujutatud kaupmees Haim on rikas, ihne ja kaval juut, kes püüdis tänaval kasse, tegi neist vorsti ja müüs pahaaimamatutele linnaelanikele. Antisemiitliku rõhuga käsitlusi, sh rikka ja kavala juudi retoorikat võib kohata ka Eesti Vabariigi 1930. aastate ajalookäsitluses. [---]*

Soovituslik kirjandus:

Allport, G. W. *The Nature of Prejudice*. New York, 1958.

Barthes, R. *Mütoloogiad*. Tallinn: Varrak, 2004.

Berger, P. L.; Luckmann, T. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London, 1991.

Boulding, K. E. *The Image: Knowledge in Life and Society*. University of Michigan Press, 1956.

Hall, S. *The Spectacle of the 'Other'. // Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. Ed. by Stuart Hall. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publication Ltd, 1997, pp. 223-290.

Imagology and cross-cultural encounters in history. *Studia Historica Septentrionalia* 56. Rovaniemi, 2008.

Hiimaa, K. *Aafrika imago eestikeelses trükisõnas*. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009.

Hiimaa, K. *The Reception of the Third World in Estonia in 1918–1940. // Estonian Foreign Policy at the Cross-Roads*. Eds. Eero Medijainen and Vahur Made. Series B:26. Kikumora Publications: Helsinki, 2002. Lk. 69–92.

Historische Stereotypenforschung: Methodische Überlungen und empirische Befunde. Herausgegeben von Hans Henning Gahn. Bibliotheks- und Informationssystem der Universität Oldenburg, 1995.

Karvonen, Erkki. *Imagologia: Imagon teorioiden esittelyä, analyysiä, kritiikkiä*. (Acta Universitatis Tamperensis 544). Tampere, 1997.

Kontje, Todd. *German Orientalisms*. The University of Michigan Press *Ann Arbor*, 2007.

Kunczik, M. *Images of Nations and International Public Relations*. New Jersey, 1997.

Looking at the Others. Historical Study of Images in Theory and Practice. Eds. K. Alenius, O. K. Fält and S. Jalagin. Oulu, 2002.

Lukas, L. *Eesti rahvusimago muutumine baltisaksa kirjanduses. // Muutuste mehhanismid eesti kirjanduses ja kirjandusteaduses*. Tartu, 2000. Lk. 27–52.

Lukas, L. *Võõra motiiv baltisaksa kirjanduses. // Akadeemia*. 1997 / 11. Lk. 2322–2343.

Leete, A. *Põhjarahvad antiigist tänapäevani: obiugrilaste ja neenetsite kirjelduste muutumine*. Tartu, 2000.

Nederveen Pieterse, J. *White on Black: Images of Africa and Blacks in western Popular Culture*. London, 1992.

Oinas, Feliks Johannes. *Naabrid ja võõrad keeles ning rahvaluules. // Kalevipoeg kütkeis ja muid esseid rahvaluulest, mütoloogiast ja kirjandusest*. Toronto, 1979. Lk. 97–116.

Stadius, P. Southern Perspectives on the North: Legends, Stereotypes, Images and Models. Dansk-Berlin, 2001.

Veere, K. Eestlaste ja soomlaste stereotüüpide muutused 1990. aastatel. // Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis: Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust. Tartu, 2002.

2. Laste- ja noorsookirjandus ning kooliõpikud

2.1. Teooria

Varases lapsepõlves saadud mõjutusi on peetud ettekujutuse kujunemisel väga oluliseks. Seetõttu ei saa alahinnata laste- ja koolikirjanduse kui ühiskondlike väärtuste kandja mõju inimese sotsialiseerimises. Rahvahulkadele või massidele mõeldud kuvandite (mis ühiskonnas prevaleerivad)⁴³ kujunemisel millestki või kellestki on vaieldamatult tähtis roll kooliõpikutel. Just nende baasil kujunevad ettekujutused, mis säilivad kogu täiskasvanu elu jooksul. Samas ei ole kuvand oma iseloomult muutumatu, ta jätkab oma arengut inimese elu jooksul, kuid selle kriitiliste osade paikapanek on seotud nii varase lapsepõlvega kui ka noorukieaga.

Teadmiste levitamise kaudu juurutatakse õpilastesse paratamatult antud ühiskonnale omased väärtushinnangud. Õpikud aitavad mõista ühiskonnas valitsevat ideoloogiat, väärtushinnanguid ja uskumusi. Üks huvitavamaid teemasid on kooliõpikutes etnilised hierarhiad, mille eesmärgiks oli toetada konkreetse impeeriumi ühtsust ja samas emariigi ehk keskuse domineerimist. Kesk- ja Ida-Euroopa kontekstis ei ole multietniliste impeeriumide kooli- ja haridussüsteemi funktsioone piisavalt uuritud. 19. sajandi teisest poolest võib Euroopa puhul rääkida tendentsist, kus riigi roll haridussüsteemi suunamisel süvenes ja tänu sellele muutusid õpikud enim standardiseeritud tekstideks. See muudab nende ajaloolise tähtsuse tähelepanuväärseks. Näiteks Vene impeeriumi kooliõpikutest (peamiselt ajaloo- ja geograafiaõpikutest) võib leida etnilisi hierarhiaid, mis baseerusid kolmel faktoril: poliitiline lojaalsus (õigeusk ja keel peamised indikaatorid), seisuslik hierarhia, kultuur.

44

Näited Vene impeeriumi kooliõpikutest

Kõrgemal positsioonil etnilistes hierarhiates olid venelased. Eneserepresentatsioonid olid ülipoosiivsed ja antud kirjeldus haakub progressi diskursuses nn. modernse rahvuse mõistega: *On (venelased –K. Hiimaa märk.) üldiselt väga ilus ja tugev rahvas /.../ enamuse neist on ettevõtlikud ja osavad, püüdlid, julged, töökad, kergeusklikud, avatud, rõõmsameelsed ja tegutsesjad, jutukad ja lisavad oma vastustesse teravamaid ütlushi ning nalju.* (A. E. Spiridonov, Uchebnik geograafii Rossiji. S. Peterburg, 1910).

Tsaari-Venemaa antisemitism oli tuntav ka õpikutes. *Juutidel on tavaliselt põdur ja nõrk kehaehitus, nad kipuvad põdema skrofuloosi⁴⁵ ja silmahaigusi /.../ nad on õnnistatud selge ja nutika mõistusega; nad on väga kasu himustavad.* (A. Baranov, Geografia Rossijsko imperii. S. Peterburg, 1902).

Tänapäeval on kooliõpikutele tõsiseks väljakutseks multikultuurilise ühiskonna ajaloo käsitlemine, mille liigseks ballastiks on tihtipeale eelarvamused ja negatiivsed stereotüübid teiste rahvaste kohta. Kuidas kirjutada multikultuurilise ühiskonna tasakaalustatud ajalugu?

⁴³ Siinkohal eristatakse eliidi ja masside kuvandeid. Varasemal perioodil olid ühiskonnas prevaleerivad peamiselt kultuurilise eliidi kuvandid. Eliidi kuvandite mõju on oluliselt vähenenud 20. sajandil ehk nn. "masside ajastul". – Vt. R. Dawson. The Chinese Chameleon. An Analysis of European Conceptions of Chinese Civilisation. London, 1967. P. 161.

⁴⁴ Veronika Sušová. Images of Domination: Representations of Ethnic Hierarchies in Russian Geography Textbooks in 1875-1918. // Imagology and Cross-Cultural Encounters in History. Rovaniemi, 2008. Pp.205-219.

⁴⁵ Tuberkuloosi erivorm, millega kaasneb lümfisõlmede paistetused, näoekseem jne.

Eesti puhul on ajalookirjutuses üheks väga keeruliseks küsimuseks, kuidas käsitleda sellist tundlikku teemat nagu Eestisse pärast II maailmasõda saabunud migrantide küsimust.

Negatiivne näide multikultuurilise ühiskonna ajaloo käsitlesest eesti kooliõpikus (õpik on tõlgitud ka vene keelde):

- **Andres Adamson, Sulev Valdmaa.** *Eesti ajalugu gümnaasiumile*. Õpik XII klassile. Tallinn: Koolibri, 1999. Lk. 204-205.

[--] *Aastail 1945-1950 tuli Eestisse 170 000 valdavalt venekeelset immigranti, nende seas küll kümneid tuhandeid Venemaa eestlasi ja ingerisoomlasi. Edaspidi lisandus igal aastal 20 000-30 000 uut tulijat ja 15 000-20 000 inimest naasis itta. Eestis rajati mitmeid uusi suurtehaseid, kaevandusi ja elektri jaamu, mida Eestile endale polnud teps mitte tarvis. Nende ettevõtete toodang läks itta, siia jäid tööstusjäätmel ning meile võõra kultuuritausta, temperamendi ja olmetavadega umbkeelsed töölised, keda tuli siinsete suhteliselt suuremate ressursside arvel toita, katta ja majutada. Eestis oli annekteeritud maa, siis asus kümneid Nõukogude sõjaväebaase. Erruläinud sõjaväelased jäid enamasti Eestisse. Kõik see pidi aja jooksul viima eestlaste jäämisele vähemusse oma iidsele kodumaale ja nende venestamiseni. Kremli juhtkonna üheks eesmärgiks oli rahvaste vägivaldse segamise ning nende poliitilise, majandusliku ja kultuurieliidi hävitamise teel luua uus, venekeelne nõukogude rahvus. Selles saatis neid osaliselt edu: Eestissegi ümberasunud muulaste seas oli ja on arvukalt oma rahvuse, keele ja juured minetanuid, kodumaatuid nomaade, kes on kõige selle üle tagatipuks veel uhkedki. Säärased inimesed, oma esiisade mälestuse mõrtsukad, on väärt põlgust, aga ka kaastunnet. [--]*

Christina Koulouri, kes on tegelenud rahvusliku identiteedi problemaatikaga, on rõhutanud, et mida noorem rahvus, seda etnotsentrisemalt ja natsionalistlikumalt tema ajalugu õpetatakse. Pahatihti peegeldub kooliõpikutes sellistel juhtudel defensiivne ja agressiivne natsionalism. Taoline protsess on paraku alates 1990. aastatest taas elustunud. Koulouri soovib eriti tähelepanu pöörata keeleõpikute kirjanduslisadele ja geograafiaõpikutele. Samuti rõhutab ta ajalooõpikute ebaadekvaatsust.⁴⁶

Soovituslik kirjandus:

Koulouri, C. National identity, Balkan identity, European identity: the dilemmas of teaching history in Greece. // Symposium "Facing misuses of history". Strasbourg, 16 June 1999. Lk. 2-7.

Krusten, R. Eesti lastekirjandus. Tartu, 1995.

Rahme, J. G. Ethnocentric and Stereotypical Concepts in the Study of Islamic and World History. // The History Teacher. Vol. 32. Nr. 4 1989. Lk. 473-493.

Sušová, V. Images of Domination: Representations of Ethnic Hierarchies in Russian Geography Textbooks in 1875-1918. // Imagology and Cross-Cultural Encounters in History. Rovaniemi, 2008. Lk. 205-219.

---

⁴⁶ Christina Koulouri. National identity, Balkan identity, European identity: the dilemmas of teaching history in Greece. // Symposium "Facing misuses of history". Strasbourg, 16 June 1999. Lk. 2-3.

2.2. Lasteraamatud (raamatud skanneerida)

Ülesanne:

- selgita antud lasteraamatute tekstide põhjal aafriklaste stereotüüpe ja arutle, miks mõned neist on püsinud tänaseni

 <p style="text-align: center;">PRESIDENT JA AAFRIKA KUNINGAS</p> <p>Naaberriigi kuningas kutsus presidendi ja tema proua oma printsessi pulma. President ja tema proua esindasid seal meie vabariiki.</p> <p>Pulmad olid väga uhked.</p> <p>Printsess nägi imeilus välja oma valges pika sabaga pruutkleidis õrna loori ja haruldastest Aafrika lilledest pruudikimbuga.</p> <p>Peigmees oli ühe Aafrika kuninga poeg.</p> <p>Peigmehele oli seljas kuldnööpidega meremehemunder. Peigmehe isa kuningriik oli küll keset Aafrikat kõigest meredest kaugel, kuid merevägi oli neil seal</p>	<p>ikkagi olemas. Lihtsalt uhkuse pärast. Kuningale meeldisid laevad pööraselt ja tal oli salaja plaanis vallutada üks Aafrika mereäärne riik ära. Selle tahtis ta kinkida pojale pulmakingiks. Ühtlasi tahtis kuningas seal pida oma mereväge.</p> <p>See Aafrika kuningas tuli pärast aiapeol meie presidendiga juttu ajama.</p> <p>„Ma tean küll, kus teie riik on,“ ütles ta presidendile. „Ma tahan teie riigiga sõprust sõlmida.“</p> <p>„Miks mitte,“ vastas president viisakalt.</p> <p>„Ma tahan oma mereväe teie juurde õppustele saata,“ ütles kuningas.</p> <p>„Võib küll,“ ütles president.</p> <p>„Ma annan mereväele oma laevad kaasa,“ ütles kuningas. „Ma tahan laevad teie riigis kirja panna.“</p> <p>Maailma meredel valitseb seadus, et kõigil laevadel peab olema oma kodusadam. Kõik laevad peavad olema oma kodusadamas kirja pandud. Aafrika kuninga riigis sadamaid ei olnud, seepärast oli kuningal vaja leida oma laevadele kodusadam kuskil mujal.</p> <p>„Kui palju laevu teil on?“ küsis president.</p>
	<p>„Praegu ei ole veel ühtegi,“ ütles kuningas. „Kuid ma kavatsen neid osta ikka oma mõnisada tükki. Lahingulaevu, allveelaevu, lennukiemalaevu.“</p> <p>President kohkus päris ära.</p> <p>„Milleks teil nii palju sõjalaevu on vaja?“ küsis ta. „Kõik need meie sadamatesse küll ei mahu. Meil on väike riik.“</p> <p>„Ma ei jäta oma laevu kauaks teie juurde,“ ütles Aafrika kuningas. „Tõmban nad varsti Aafrika rannikule. Mul on seal üks asi ajada. Ja teile kingin Aafrikas jahilossi. Lähme elevantijahile! Oleme kokku leppinud?“</p> <p>Ütles, ja juba ta läks. See Aafrika kuningas oli kiireloomuline mees. Nüüd oli tal vaja hakata ruttu laevu ostma. Printsessi kodumaal oli palju laevatehaseid. Aafrika kuningas läski kohe laevatööstureid otsima. Ka neid oli mitu tükki pulma kutsutud.</p> <p>President muutus aga väga murelikuks.</p> <p>President taipas, et Aafrika kuningal mölgub mees sõda. Ja kui president kuningaga koostööd teeb, kistakse sõtta ka meie maa. Presidendile ei meeldinud see kohe üldse mitte. Ka jahiloss ei meelitanud presidenti</p>

mitte üks põrm. Presidendil ei olnud mingit huvi minna Aafrikasse elevante laskma.

President rääkis murest oma prouale.

„Jahiloss on ju altkäemaks!” ehmus presidendiproua. „Altkäemaks on seadusevastane! Ka elevandijaht on täiesti seadusevastane! Elevandid on looduskaitse all. Sa pead ütleva, et sa ei saa mereväge ja laevu vastu võtta!”

„Nojah,” oli president kimbatuses. „Aga ma juba lubasin lollu peaga!”

„Siis pead sa hädavale välja mõtlema,” lausus presidendiproua. „Ütle, et meil on sadamates väga madal vesi ja et sõjalaevad jäävad põhja kinni.”

President läiski nüüd Aafrika kuningat otsima. Valetamine oli presidendi meelest kole, kuid ta ei osanud välja mõelda ka midagi muud, mis oleks riigi Aafrika kuninga sõjasõprusest ja sõjalaevadest ära päästnud.

Aafrika kuninga ümber tunglesid parajasti ajakirjanikud.

Selgus, et vahepeal oli kuningas oma kodumaal troonilt tõugatud. Naaber kuningas oli oma sõjaväega

kuningriiki sisse tunginud, pealinna ära vallutanud ja kuninga kukutanud.

Aafrika kukutatud kuningas märkas presidenti ja lehvitas talle nukralt käega.

„Paistab, et meie elevandijahi plaan jääb esialgu katki!” hüüdis ta. „Ma ei ole enam rikas kuningas. Ma olen vaene põgenik.”

„Nojah,” vastas president. „Hull lugu.”

Tegelikult oli presidendil väga hea meel, et meie vabariik oli niiviisi igasuguste kahtlaste ettevõtmiste eest ära pääsenud. Ja veel nõnda, et presidendil ei olnud vaja üldse valetada. Valetamine ei meeldinud presidendile põrmugi. Mis siis, et kui ikka tõsine häda käes, võib hädavale olla lubatud. Muidugi ainult äärmisel juhul, kui teisisi kuidagi ei saa. Näiteks kui on vaja oma riik sõjast päästa.

BAMBO

ambo on neegri poiss lõbus ja lustakas, just nagu mustikas näo poolest mustakas.

Neegriteaabitse trahhti! lööb lahti — õpib sealt tähti, kui ainult on mahti.

Koolis küll käib, aga siiski on mallatu — hullama, möllama kipub ta, vallatu!

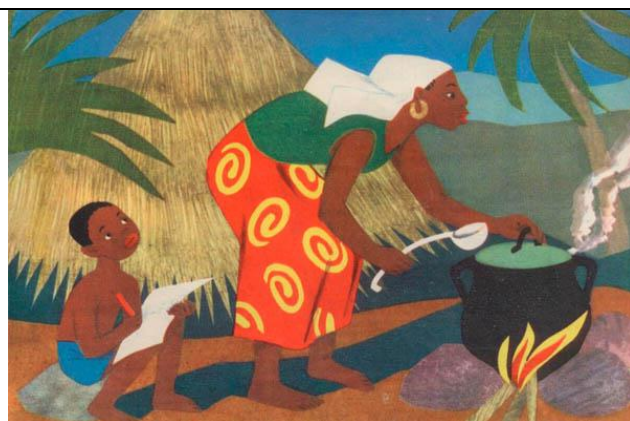
Pahandab ema: „Poiss, õppima, kuuled!” — Bambol on mossis siis lopsakad huuled.

Ema toob piima, et pojale pakkuda. Bambo teeb sääred — kaob puu otsa paku ta.

„Bamboke, vanni!” siis kamandab ema. Poiss aga pelgab, et valgeks saab tema.

Emale sellegi poolest on armas ta — kes sellist elavat poissi ei armasta!

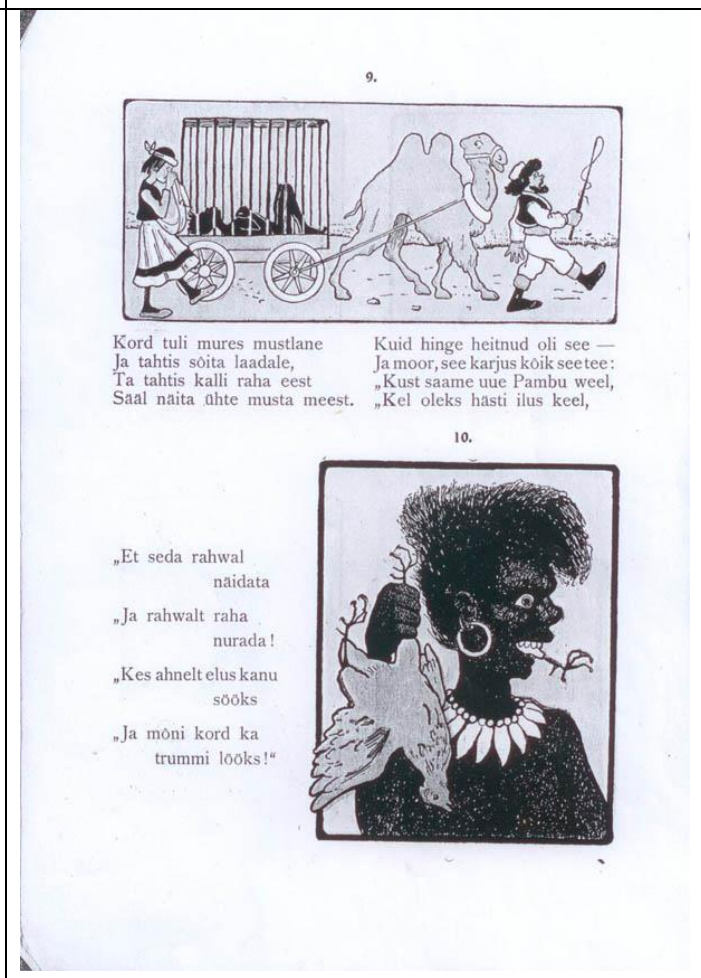
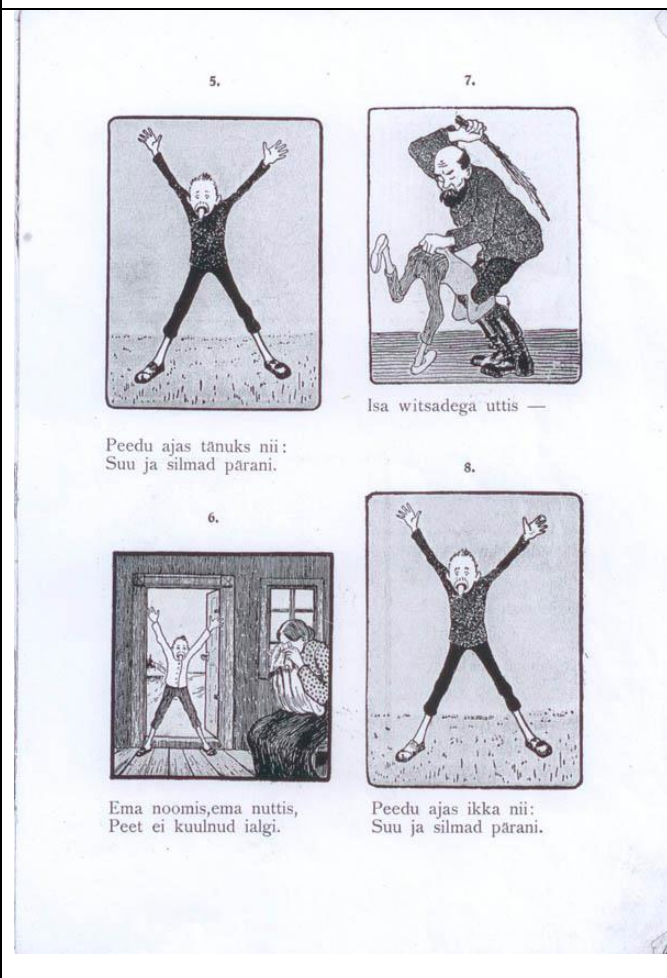
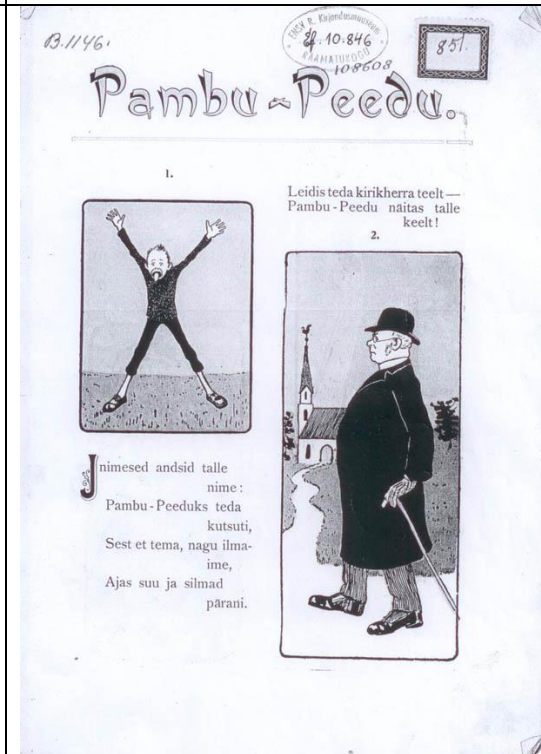
Meilegi meeldiks see neegri poiss kah ju. Et ta ei õpi me klassis, on kahju!

„Kuuled sa, isa Eefraim, kas neegrid polnud ka jahmunud, kui sa nende saarele sattusid?”

„Aga muidugi, kohutavalt jahmunud,” vastas kapten Pikksukk. „Kõigepealt tahtsid nad mu ära süüa, aga kui ma olin paljaste kätega ühe palmi välja juurinud, tulid neile paremad mõtted pähe ja nad tegid mu kuningaks. Siis valitsesin ma neid hommikupoolikuti ja õhtupoolikuti ehitasin endale laeva. Võttis kaua aega, kuni ma kõik valmis sain, tegin seda ju ihuüksi. Muidugi oli see ainult väike purjepaat. Kui see valmis sai, ütlesin neegritele, et pean nad natukeseks ajaks maha jätma, aga tulen varsti tagasi ja toon kaasa printsessi, kelle nimi on Pipilota. Siis pöörutasid nad oma odadega vastu kilpe ja karjusid: „Ussaplussa, ussaplussa!”

11.

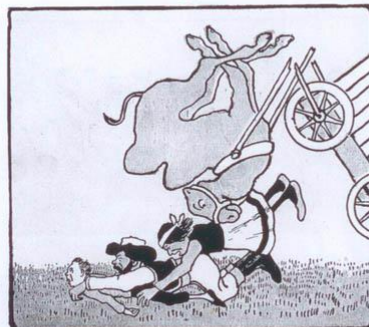
Nii kaebas eit, kuid wiimati Ja Pambu-Peedu juhtus ka
 Ju Pambul' hauda kaewati. Siis Pambu matust nägema.
 Ta ajas jalle muidugi
 Suu ja silmad pärani.

12.

Kui seda nägi mustlane, Küll jooksis Peedu nende
 Ta lausus: „Pane tähele, eest,
 „See poiss on Pambuks nagu Kuid — kus sa pääsed must-
 loodud: lasest:
 „Ta olgu kohe ära toodud!“

13.

Sest wiimati üks uperpall,
 Ja Peedu oli kõige all.

14.

Kui metsas tõrwa-
 katal kees —
 Sai Peedust päris
 Pambu-meeks.

15.

Nüüd näed sa siin, mis Peedust Kui pole kanu, antakse tall'
 Ta pandi puuri musta neeg- walja tuli, rottii,
 Ja roosk ja kange näljatuli Mis eit tal walab ikka tindi-
 A'ab teda elus-kanu neelama. Et Peedu joogist hästi must-
 taks jaaks.
 Ja Peedu ajab, nagu ikkagi,
 Nüüd laadal suu ja silmad pärani.

2.3. Õpikud

Ülesanne:

- **Võrrelge** ühe rahvuse kuvandit erinevate ajalooperioodide (Vene impeerium, Eesti Vabariik, Saksa okupatsioon, Nõukogude okupatsioon, tänapäev) eesti kooliõpikutes (vastuse maht vähemalt üks lehekülg A 4).

2.3.1.Vene impeerium

Ülesanne:

- **Võrrelge** Vene impeeriumis ilmunud eestikeelsete õpikutekstide põhjal kristlaste, islamiusuliste ja nn paganate kuvandeid ja **arutlege** nende põhjuste üle. **Kaalutlege**, kas õpikutes esinev etniline hierarhia põhineb lisaks religioonile ka muudel alustel (vastuse maht vähemalt üks lehekülg A4).

2.3.1.1. Venelased

- **Jakob Lindenberg.** *Wenne rahvas ja wenne riik.* Riia, 1872. Lk. 2.

/---/ Slawlased ehk wennelased ollid pikkad, sirged ja ilusa näoga./---/

- **Jakob Lindenberg.** *Wenne rahvas ja wenne riik.* Riia, 1872. Lk. 4.

/---/ Slawlased tõeste ollid vaprad söa mehed. Üks jaggu Slawlassi olli Awari rahwa kuninga al. Kui Awari kuningas Pajan (БаяанЪ) sõtta käis, siis temma söa meeste hulgas ollid ka Slawlased; Pajan panni neid allati kõige ette. Mõnni kord Awarid meelega jätsiwad neid vaenlaste keskel; agga Slawlased ilmiski ei pöggenenud ja ennemini langesiwad kõik vaenlaste mekade al, kui ennast vangilasiwad wõtta./---/

2.3.1.2. Eestlased

- **Jakob Lindenberg.** *Wenne rahvas ja wenne riik.* Riia, 1872. Lk. 7.

[---] Some ja Esti mögad ollid wannal ajal kõige kuulsamad; neid kiidab ka Kalevi poja laulik. [---]

- **C. R. Jakobson.** *Kooli lugemise raamat.* Tõine jagu. Tartu, 1875. Lk. 9.

[---] Eestlastel oli mehine süda ja teraw waim. [---]

- **J. L. Jürgens, K. Tasak.** **Geografia õperaamat. I jagu. Tallinn, 1906. Lk. 73.**

[---] Iseloomu poolest on eestlane kurvameelne ja enam tundeinimene kui mõtleja. Ta armastab oma kodumaad, on tubli ja hoolas põllumees. [---]

2.3.1.3. Sakslased

- **L. Jürgens, K. Tasak.** *Geografia õperaamat. I jagu. Tallinn, 1906. Lk. 98.*

[---] Sakslased ei ole mitte nii tunderikkad, nagu prantslased, ja mitte nii elava loomuga, nagu itallased. Sakslastel on hääd vaimuanded, - iseäranis tähelepanemise-väärt on nende loomisevõime. Sakslaste seas on palju kirjanikke, õpetlasi ja kunstnikke tõusnud. Sakslased on tööarmastaja, edasipüüdja rahvas.[---]

2.3.1.4. Prantslased

- Koolilaste geograafia raamat. Reval, 1892. 10. Truck. Lk. 47.

[---] *Rahvas räägib siin oma ise keelt ja on enamiste katoliku usku; koolitamise poolest on alam rahvas veel väga tagasi. /.../ rahva osavus kunstliku kätte- ja vabriku tööde peale ja nende laialt kauplemine. Kahju, et rahvas väga edev ja uhke on.*[---]

- **J. L. Jürgens, K. Tasak.** *Geografia õperaamat. II jagu. Tallinn, 1907. Lk. 59.*

[---] *Prantslastel on terane, vastuvõtlik mõistus ja tuline, erk vaim. Prantslane saab teadustest kergesti aru ja oskab teadusi eeskujulikult seletada, arusaadavaks ja meeldivaks teha, saab ka ruttu vaimustatud, ehk küll vaimustus mõnikord niisama ruttu kaob. Teistega käib prantslane väga tähelepanelikult ja lahkesti ümber. Tema kõne on täis mõtteteravusi.* [---]

2.3.1.5. Inglased

- Koolilaste geograafia raamat. Reval, 1892. 10. Truck. Lk. 51.

[---] *Väga kiidu väärt on ka Inglis rahva missiooni töö ja nende Piiblikogudused, kelle läbi nemad Jumala sõna laialt väljalautavad. Irlandi saare rahvas on vaesem ja tuimem, kui Suures-Britannias.*[---]

2.3.1.6. Hispaanlased

- Koolilaste geograafia raamat. Reval, 1892. 10. Truck. Lk. 53.

[---] *Pireneei poolsaar oli **vanal ajal** oma rikuse läbi kuulus, selle päras tungis aega mööda mitu rahvasugu sinna peale, ka Araablased Aasiast üle Aahvrika maa; ja ta oligi kena maa. Nüüd on Hispaanlased katoliku usku, räägivad oma ise keelemurret, ammu kadunud. On koolitamise ja osavuse poolest tuimad ega pea üht meelt. Endine riigi au ja vägi on.* [---]

- **J. L. Jürgens, K. Tasak.** *Geografia õperaamat. II jagu. Tallinn, 1907. Lk. 16.*

[---] *Hispanlane on enamasti väikese kasvuga, tugeva keha-ehitusega, terase vaimuga. Ta on elava iseloomuga, mehine ja tüdimata, ta on uhke, siiski lihtne ja lahke. Hispanlased armastavad lõbu, kõiksuguseid etendusi, iseäranis härjavõitlust tsirkuses.* [---]

2.3.1.7. Lätlased

- **J. L. Jürgens, K. Tasak.** *Geografia õperaamat. I jagu. Tallinn, 1906.*

[---] *Lätlased on elava iseloomuga, tööarmastaja ja ausa meelega rahvas.* [---]

2.3.1.8. Soomlased

J. L. Jürgens, K. Tasak. *Geografia õperaamat. I jagu. Tallinn, 1906.*

[---] *Soomlased on tööarmastaja rahvas, vagusa ja auusa loomuga.* [---]

2.3.1.9. Serblased

- **J. L. Jürgens, K. Tasak.** *Geografia õperaamat. II jagu. Tallinn, 1907. Lk. 37.*

[---] *Iseloomu poolest on serblane kurvameelne. Serbia rahvalaulud on enamasti kõik kurvatoonilised. Serblased on hääsüdamlised, otsekohesed, kannatlikud ja iseäranis lahked võõraste vastu. Uhkus on serblaste juures silmapaistev: ta ei taha kunagi teenijaks, mustatöötegijaks hakata, vaid teenijateks on Serbias enamasti võõra rahva liikmed, iseäranis Austriast.* [---]

2.3.1.10. Kreeklased

- **J. L. Jürgens, K. Tasak.** *Geografia õperaamat. II jagu. Tallinn, 1907. Lk. 49.*

[---] Kreeka rahvas on loomu poolest suuremalt osalt endiseks jäänud; nad on tublid meremehed, kauplemis-armastajad, hariduses edasipüüdjad ja karsked.[---]

2.3.1.11. Hollandlased

- **J. L. Jürgens, K. Tasak.** Geografia õperaamat. II jagu. Tallinn, 1907. Lk. 119.

[---] Aastasadasid kestab hollandlaste võitlus merega selles maakohas, kus loodetuulte tõttu kanged vihmajärgid ja paksud udud valitsevad. Selle võitluse tõttu on hollandlased endile kõva tahtmisejõu, terve mõtlemissuuna ja tööarmastuse omandanud. Seesama võitlus on neid ka isamaa-armastajateks kasvatanud ja neid õpetanud kõige rohkem sellest lugu pidama, mis raske tööga kätte on saadud. Seesama võitlus on hollandlased kangekaelseks, järelleandmatuks ja enesearmastajateks teinud. Püsivus ja julgus ettevõtetes, tegelik osavus, auusus ja väsimata tööarmastus – need on hollandlaste peamised. Tähelepanemise väärt on ka hollandlaste puhtus. (eluhoonetes ja loomalautes, põldude pääl ja aedades– Aut. täiend.) [---]

2.3.1.12. Rootslased

- **J. L. Jürgens, K. Tasak.** Geografia õperaamat. II jagu. Tallinn, 1907. Lk. 151.

[---] Rootslased on kaunis pika kasvuga ja valge ihukarvaga. Nendel on valged juuksed ja sinised silmad. Rootslased on tõsise iseloomuga ja terava vaimuga, nad armastavad oma isamaad, õigust ja vabadust. Nad on õiglased, võeraste vastu lahked ja viisakad. Säälijuures on nad aga liig rahulised ning pikaldased armastavad kangeid jookisid ning uhkust. [---]

2.3.1.13. Aafriklased

- Koolilaste geograafia raamat. Reval, 1892. 10. Truck. Lk. 63-64.

[---] Neegrid on mitu suguseltsi, ja need sõdivad palju isekeelsetes. Sõdades saab neid väga palju hukka, ja neid võib veel rohkem olla, seda pärisorjaks müüakse ja võõra maadesse viiakse, et küll Euroopa riigid seda püüavad keelata. Aahvrikas on pagan pimedus (rop elu, vägivaldsed teud, inimeste ohvid, tapmised) väga kole, ega pole rahval mingisugust vaimu harimist, tundmist ega osavust näha. Pole neil õiget maja ega põldu, pole kindlaima linnasid ega riigi seadusi. Raha eest pruugitakse kauplemise juures asju (riiet, soola, perliid j.m. [---])

- **J. L. Jürgens, K. Tasak.** Geografia õperaamat. III jagu. Tallinn, 1907. Lk. 120.

[---] Oma iseloomu poolest on neegrid erksa vaimuga, aga väga kergemeelsed. Rõõmus meeleolu võib nende juures ruttu kurvaks muutuda. Niisuguse rutulise meeleolu muutumise poolest tuletavad neegrid meile lapsi meelde. [---]

2.3.1.14. Indiaanlased

- Koolilaste geograafia raamat. Reval, 1892. 10. Truck. Lk. 66.

[---] Nad on paganad, ei taha palju õpetust võtta, vihkavad eurooplasi, kes nüüd igal pool elavad, ja toidavad endid metsas linnu jahiga. Nende hulgas on ka niisugusi sugukondlased, kes inimesi söövad. Et nad vaimu harimist ja õpetust põlgavad, see jääb neile hukatuseks: ühtepuhku jääb nende hulk vähemaks, ja võib kül olla, et üsna äralõppevad.[---]

2.3.1.15. Araablased

J. L. Jürgens, K. Tasak. Geografia õperaamat. III jagu. Tallinn, 1907. Lk. 34.

[---] *Arablase iseloomus paistavad meile kõige päält vabadus-armastus ja uhkus silma. Selle kõrval paneme aga ka enesekasu-püüdmist, ahnust ja verehimu tähele. [---]*

2.3.1.16. Pärsilased (iraanlased)

- **J. L. Jürgens, K. Tasak.** *Geografia õperaamat*. III jagu. Tallinn, 1907. Lk. 39.

[---] *Elava iseloomu pärast nimetatakse perslasi prantslasteks. Nemad on viisakad, osavad ja kärmad inimesed ning võeraste vastu väga lahked. /.../ Perslased armastavad aga ka toredust ja välimist hiilgust. Sellepärast näitavad nad ka suurt aukartust kõrgemate ametnikkude ja ülepää kõikide vastu, kellel mõni aunimi on. Selle kõrval on perslased salalikud, kavalad, kahekeelsed ja ihnsad. Nad armastavad meelitada ja oma vihameestele tasuda. [---]*

2.3.1.17. Korealased

- **J. L. Jürgens, K. Tasak.** *Geografia õperaamat*. III jagu. Tallinn, 1907. Lk. 78.

[---] *Korealased on rahulised, hää südamega inimesed, kes ennast põllutööst toidavad. [---]*

2.3.1.18. Eskimod

- **J. L. Jürgens, K. Tasak.** *Geografia õperaamat*. III jagu. Tallinn, 1907. Lk. 151.

[---] *Nad on väga lahked ja mitte omakasu püüdjad. [---]*

2.3.2. Eesti Vabariik (1920-1940)

Ülesanne:

- **Selgitage**, millised olid Eesti Vabariigi (1920-1940) kooliõpikutes levinud positiivsed ja negatiivsed rahvuslikud stereotüübid. **Analüüsige** nende kujunemise põhjuseid (vastuse maht vähemalt üks lehekülj A 4).

2.3.2.1. Venelased

- **Jaan Konks.** *Eesti ajalugu. I. Ajaloo õperaamat progümnaasiumi I klassile*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1939. Lk. 132-133 (Narva lahing)

[---] *Karl XII vägi ulatus umbes 10 000, veenlastel aga 35 000 meheni. Viimased jäid aga oma sõjaliselt tubliduselt rootslastest kaugele maha. /---/ Hiljem lausus Karl XII: „ Pole mingit huvi võidelda venelastega: nad ei hakka vastu nagu teiste rahvaste sõjaväed, vaid põgenevad ülepeakaela. Oleks Narva jõgi olnud jääga kaetud, vist poleks meil õnnestunud maha lasta ühtegi venelast.“[---]*

- **J. Sitska.** Üleüldine ajalugu. II jagu. Keskaeg. Tallinn, „Rahvaülikool“. Lk. 31-32.

[---] *Slaavlased jäid Rooma-Kreeka haridusest puutumata; sellepärast ei jõudnud nad nii kiiresti edeneda kui germaanlased. [---] Slaavlased olid südikad sõjamehed, kuid nende sõjakäikudest on vähe teateid järele jäänud, sest et nad vähem kui germaanlased haritud rahvastega kokku puutusid, kes nende sõjakäikusi oleks kirja pannud. [---]*

2.3.2.1.1. Eestlased

- **J. Adamson.** *Eesti ajalugu algkoolidele*. Tartu: K.Ü. „Loodus“, 1928. Lk. 44-45.

[---] *Eesti rahvas oli vaba ja vabadusearmastaja. /---/ Eestlased olid visad ja virgad oma töös, kuid ka julged ja vaprad sõjas. /---/ Üks tolle aja ajaraamat ütleb, et eestlastel oli „palju rahvast ja vahvaid ning julgeid mehi. Vapramad sõjamehed olid saarlased, sakalased ja ugalased. Seda tunnustasid ka vaenlased. [---]*

2.3.2.2. Sakslased

- **J. Sitska.** *Üleüldine ajalugu*. II jagu. Keskaeg. Tallinn, „Rahvaülikool“. Lk. 16-17.

[---] Siin, kui ka Skandinaavia poolsaarel elas hulk sõjakaid rahvaid, kes kehaehituse, keele, kombete ja usu poolest oma vahel ligidalt sugulased olid, ühise nimega germaanlasteks kutsutud, niisama nagu kreeklased, roomlased, keltid ja slaavi suure Indo-Germaani rahvasteperekonna liikmed. Punakaskollased juuksed, sinised silmad, niihästi mehed kui ka naised suure kondiga – need olid nende ühised tundemärgid. [---]

2.3.2.3. Skandinaavlaste

- **Jaan Konks.** *Eesti ajalugu*. I. Ajaloo õpperaamat progümnaasiumi I klassile. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1939. Lk. 28

[---] Läänepoolesist rahvaist oli eestlastel sagedamini kokkupuutumisi skandinaavlastega, s.o. taanlaste, rootslaste ja norralastega. Skandinaavlaste sõjakas iseloom, sealsed kehvad olud ja tugev rahvaarvu kasvamine sundisid neid saaki otsima väljastpoolt. [---]

- **S. Sütt, D. Koppel.** *Maateaduse õpperaamat*. Eestimaa ja naabermaad. IV õppeaasta. Kolmas trükk. K./Ü. „Loodus“, Tartu, 1925. Lk. 129-130.

[---] Rootslased on hoolas ja kärmas rahvas. [---] Oli aeg, mil meiegi maa seisis Rootsi kuningate valitsuse all, kes meil rahva põlve orjuse ajal püüdsid parandada. [---]

•

- **J. Adamson.** *Eesti ajalugu algkoolidele*. Tartu: K./Ü. „Loodus“, 1928. Lk. 101.

[---] Rootsi rahvas oli vaba ja iseseisev rahvas. Kord sattusid küll ka rootslased võõra, Taani riigi, võimu alla, kuid neil läks korda end vabastada. [---]

2.3.2.4. Indiaanlaste

- **J. Sitska.** *Ajaloo algõpetus*. Esimene osa. Tallinn: O/Ü. Albert Org'i Kirjastus, 1929. Lk. 160.

[---] Kartlikult põgenesid wasekarwa alasti saarlased puude taha warju. Nad arvasid ennenägemata purjelaevu merekollideks ja walge näoga habemikke mehi nende hiilgavate ülikondade ja paukuwate püssidega „päikese lasteks“. Kui nad aga nägid, et võõrad neile mitte haiget tegema ei hakanud, tulid nad uudishimulikult ligemale, näitasid kummuli heites oma alandust üles, ja mõned tulid walgeid mehi isegi käega katsuma. Kolumbus arwas, et ta mõnele India idapoolsele saarele on jõudnud; seepärast nimetas ta maaelanikke indiaanlasteks. [---]

2.3.2.5. Araablased

- **J. Sitska.** *Üleüldine ajalugu*. II jagu. Keskaeg. Tallinn, „Rahvaülikool“. Lk. 40.

[---] Peagi olid araablased kristlastest hariduse poolest ees. Aastasadade jooksul oli Hispaania mauride valitsuse all kõige rohkem haritud maa Euroopas. Paljud haridusehimulised kristlased käisid Hispaanias arvuteadust ehk matemaatikat, täheteadust ja arstiteadust õppimas. [---]

- **S. Sütt, D. Koppel.** *Maateaduse õpperaamat algkoolidele*. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia. 6. parandatud trükk. „Loodus“, Tartu, 1932. Lk. 114.

[---] Araablased on keskmist kasvu, lahja, ilusa kehaehitusega. Nende näojooned on korrapärased, silmad tulised, liigutused väledad. Nad on mehised ja õilsad. [---]

2.3.2.6. Mongolid

- **J. Sitska.** *Üleüldine ajalugu*. II jagu. Keskaeg. Tallinn, „Rahvaülikool“. Lk. 141.

[---] Kuhu õelad mongollased iiales jala tõstsid, seal külvasid nad surma ja hukatust. Kõige õitsvamad linnad Idamaal põletati maha, terved rahvad piinati surnuks, kõik kunstitööd ja raamatukogud põletati ära ja araablaste kõrgel järjel seisev haridus purustati täielikult varemeteks. [---]

2.3.2.7. Türklased

- **J. Sitska.** *Üleüldine ajalugu*. II jagu. Keskaeg. Tallinn, „Rahvaülikool“. Lk. 43-44.

[---] Balkani poolsaar aga oli Euroopa iselaadi täielikult kaotanud. Nüüd valitsesid seal harimata metslased, kes võidetusest sugu, kommete ja suu poolest lahku läksid ja oma võimu ainult kõige toorema vägivalla abil alal püüdsid hoida, sest nad võidetutega ühte ei võinud sulada. [---] Oma alamatele jätsid sultanid nende usu alles, selle vastu tehti aga hulk ristiusulisi pärisorjadeks ja anti kõige varandusega türklastele lääniks, kes selle eset kohustud olid ratsaväes teenima. Kõik ristiusulised pandi raskete maksude ja orjuste alla. Kõige rõhuvamalt aga mõjus „poistemaks“. See avaldus ennast selles, et iga viie aasta tagant kõige ilusamad ja tugevamad ristiusku poisikesed vanemate majast ära viidi, islami usus üles kasvatati ja sõjamehe elukutse vastu ette valmistati. [---]

- **S. Sütt, D. Koppel.** *Maateaduse õpperaamat algkoolidele*. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia. 6. parandatud trükk. „Loodus“, Tartu, 1932. Lk. 106.

[---] Türklased on muhamedi ehk islami usku. Nende pühim raamat on Koraan, kuhu on kogutud muhamedi usus juhtmõtted. Muhamediusulised on teiste vastu väga sallimatud. Iseäranis suure tagakiusamise osaliseks saavad nende naabruses elavad kristlased. Nende usk õpetab, et igale inimesele on juba algusest pealesaatuse ette määratud. Seepärast on nad sõjas vahvad võitlejad, sest sõjas, nii arvavad nad, on neile saatus määratud kas surra või elama jääda, ning saatuse eest nad ei pääse. [---]

2.3.2.8. Kreeklased

- **J. Sitska.** *Ajaloo algõpetus*. Esimene osa. Tallinn: O/Ü. Albert Org'i Kirjastus, 1929. Lk. 14.

[---] Sinetawa taewa all, haljendawates orgudes elas siin kõige vanem Euroopa kultuurarahwas, kreeklased. [---]

2.3.2.9. Juudid

- **E. Asson.** *Vana aeg*. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus, 1924. Lk. 27-28.

[---] Kõigist Vahe mere äärseist assüürlaste naabreist said kuulsamaks vanal ajal juudid, kes ennast oma esiisa Jakobi ehk Israeli järgi nimetasid Israeli rahvaks. See oli kõigist vanaaja rahvastest usklikum rahvas ja israeli usk oli kõige rohkem arenenud usk. [---] Oma elukutse poolest olid juudid vanemal ajal karjakasvatajad ja põlluharijad, hiljemini käsitöölised ja kaupmehed; kaupmeestena on nad toetanud Vahe mere rahvaste vahel läbikäimist ja kaasa aidanud rahvaste kultuurilisele ühinemisele. Kunsti ja teaduse vallas pole juudid pea midagi korda saatnud. Isegi osavaid ehitusmeistreid ei olnud neil; Salomoni templi ehitasid üles foiniiklased. Muusika oli ainuke kunstiala, mis edenes juutide juures; sest laul ja mäng olid tähtsaks osaks nende jumalateenistuses. Teadust juudid ei arendanud, aga selle eset on nad vaimuliku kirjandusega rikastanud Idamaa rahvaste kultuuri. [---]

2.3.2.11. Jaapanlased

- **S. Sütt, D. Koppel.** *Maateaduse õpperaamat algkoolidele*. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia. 6. parandatud trükk. „Loodus“, Tartu, 1932. Lk. 92.

[---] Jaapanlased on väga osavad, ettevaatlikud ja virgad. [---]

- **J. Kents.** *Välismaailmajaod*. Maateaduse õpperaamat keskkoolide I klassile. „Loodus“, Tartu, 1933. Lk. 81-82.

[---] *Jaapanlased on andekas rahvas. /.../ Jaapanlased on väga puhas ja korralik rahvas. /.../ Iseloomult on jaapanlased vahva ja sõjakas rahvas. Kuid harilikus igapäevases elus on nad väga viisakad, rahuarmastajad, lahked ja võõraste-vastuvõtlikud. [---]*

2.3.2.12. Soomlased

- **S. Sütt, D. Koppel.** *Maateaduse õpperaamat. Eestimaa ja naabermaad.* IV õppeaasta. Kolmas trükk. K./Ü. "Loodus", Tartu, 1925. Lk. 124.

[---] *Kui meil oli raske sõda venelastega, tulid soomlased meile esimestena appi. /.../ Soomes on haridus kõrgem kui meil. Meie võime sealt mõndagi õppida. [---]*

- **J. Kents.** *Euroopa. Maateaduse õpperaamat keskkoolide II klassile.* Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Tartu, 1931. Lk. 39.

[---] *Iseloomult on hämelased puisemad, jonnakamad, seejuures aga püsivamad ning ausameelsemad kui karjalased. Viimased on avameelsemad, elavamad, luulerikkamad, aga seejuures ka kergemeelsemad. [---]*

2.3.2.13. Hiinlased

- **S. Sütt, D. Koppel.** *Maateaduse õpperaamat algkoolidele.* V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia. 6. parandatud trükk. "Loodus", Tartu, 1932. Lk. 87.

[---] *Hiinlased on vana, kuid arenemises seisma jäänud kultuurirahvas. [---]*

- **J. Kents.** *Välismaailmajaod.* Maateaduse õpperaamat keskkoolide I klassile. "Loodus", Tartu, 1933. Lk. 68-69.

[---] *Üldse on hiinlased väga töökas, rahuarmastaja, viisakas, võõrastevastuvõtlik ja vähesega leppiv rahvas. /.../ Üldse on hiina rahvas oma kultuurilises tarretuses püsinud kuni möödunud sajandi lõpupoole. /.../ Alles viimastel aastakümnetel on nad kultuuriliselt ja rahvuslikult ärkamas. [---]*

2.3.2.14. Aafrikalased

- **S. Sütt, D. Koppel.** *Maateaduse õpperaamat algkoolidele.* V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia. 6. parandatud trükk. "Loodus", Tartu, 1932. Lk. 114.

[---] *Neegrid on noores eas väga andekad. Nad õpivad ruttu selgeks võõrad keeled, lugemise ja kirjutamise, pärast läheb nende arenemine väga aeglaselt. Neil ei ole püsivust. [---]*

2.3.2.15. Ungarlased

J. Kents. *Euroopa. Maateaduse õpperaamat keskkoolide II klassile.* Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Tartu, 1931. Lk. 144.

[---] *Ungarlased on andekas ja tüse rahvas. [---]*

2.3.2.16. Prantslased

- **J. Kents.** *Euroopa. Maateaduse õpperaamat keskkoolide II klassile.* Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Tartu, 1931. Lk. 158.

[---] *Prantslased on virk, kokkuhoidlik, viisakas, arenenud maitsega ja andekas rahvas. [---]*

- **J. Kents.** *Maateadus III.* Suur-Siber ja Euroopa. Õpperaamat keskkooli III klassile. K./Ü. "Loodus", Tartu, 1936. Lk. 165.

[---] *Prantslased on virk, kokkuhoidlik, viisakas, arenenud maitsega ja andekas rahvas. Prantslaste peened kombed ja rõivastus on teistelegi euroopa rahvastele aastasade jooksul olnud eeskujuks. [---]*

2.3.2.17. Hispaanlased

- **J. Kents.** Euroopa. *Maateaduse õpperaamat keskkoolide II klassile*. Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Tartu, 1931. Lk. 190.

[---] *Hispaanlased on iseloomult uhked, rüütlikud ja ausameelsed, kuid seejuures loiid, vastupidavuseta ning lahkpüüdelised. Nad harrastavad mitmesuguseid mängu, tantse ja kerget elu. Eriliseks hispaanlaste lõbuks on on verised härjavõitlused. Vaimsed huvid leiavad siin vähem tähelepanu. Ainult viimasel ajal on ka siin vaimsete huvide tõusu märgata. [---]*

2.3.2.18. Bulgaarlased

- **J. Kents.** Euroopa. *Maateaduse õpperaamat keskkoolide II klassile*. Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Tartu, 1931. Lk. 212.

[---] *Bulgaarlased on ettevõtlik ja töökas rahvas. Neil on läbi viidud sunduslik algharidus ning seetõttu on nad kultuurilisemad teistest Balkani rahvastest. [---]*

2.3.2.19. Armeenlased

- **J. Kents.** *Välismaailmajaod*. Maateaduse õpperaamat keskkoolide I klassile. "Loodus", Tartu, 1933. Lk. 18.

[---] *Armeenlased on Lääne-Aasia kultuurilisim rahvas. Nende kultuur põlvneb vanast babüloonia kultuurist. Kodus on armeenlased põlluharijad, karjakasvatajad, käsitöölised ja ärimehed. Väljaspool kodumaad on armeenlased kavalad, osavad ja vilunud ärimehed, pangapidajad, ametnikud, kelnerid jne. Eriline anne ja osavus on neil keele õppimisele. [---]*

2.3.2.20. Korealased

- **J. Kents.** *Välismaailmajaod*. Maateaduse õpperaamat keskkoolide I klassile. "Loodus", Tartu, 1933. Lk. 77.

[---] *Korealased on rahuarmastaja ja heasüdamlik põlluharija ning karjakasvataja rahvas. [---]*

2.3.2.21. Eskimod

- **J. Kents.** *Välismaailmajaod*. Maateaduse õpperaamat keskkoolide I klassile. "Loodus", Tartu, 1933. Lk. 108.

[---] *Eskimod on Aasia polaarsete rahvastega üsna sarnased ja arvatavasti ka nende hõimud. Võrreldes viimastega on eskimod palju kultuurilisemad. Eurooplastelt on nad ristiuse vastu võtnud ja ka kirjaoskuse omandanud, mis nende seas juba kaunisti levinud. Iseloomult on nad võõrastevastuvõtlik ja heasüdamlik rahvas. [---]*

2.3.2.22. Hollandlased

- **J. Kents.** *Maateadus III*. Suur-Siber ja Euroopa. Õpperaamat keskkooli III klassile. K./Ü. "Loodus", Tartu, 1936. Lk. 172.

[---] *Hollandlased on tubli, virk ning puhtust armastav rahvas. [---]*

2.3.2.23. Kõik rahvad (juudid, araablased, kreeklased, sakslased, venelased, hiinlased, jaapanlased, eestlased, soomlased jt)

J. Sitska. *Ajaloo algõpetus*. Tallinn: K.Ü. „Kool“, 1922. Lk. 16-17.

[---] *Mitte kõik rahvad ei ole ühe võrra ja ühel ajal edenunud, vaid ühed enam ja teised vähem, ühed warem ja teised hiljem. [---] Kõige pealt asusid soojemate maade rahvad walgusele, nimelt ühelt poolt Semi sugu rahwad: assüürlased, babülooniased, foiniiklased, juudid ja araablased, teiselt poolt Indogermaani ehk Aaria sugu rahwad: meedlased, perslased,*

kreeklased, roomlased, keltid, germaanlased, romaanlased ja slaavlased. Neid rahvaid kutsutakse ajaloolisteks rahvasteks, sest et nemad on inimsugu kõige enam hariduse poole edasi wiinud. Wähe juttu teeb üldine ajalugu Soome-Ugri tõugu rahvastest, kelle hulka ungarlased, soomlased ja eestlased kuuluvad, ning Türgi tõugu rahvastest, kelle hulka hiinlased ja jaapanlased lugeda tulewad; nende rahvaste saatuste tundmaõpetamine ei ole mitte üldise, waid kohaliku ja eri-ajaloo ülesanne, sest et nende edenemine ajaloos neid endid edasi on wiinud, mitte aga terwet inimsugu. [---]

- **J. Kents.** Euroopa. Maateaduse õpperaamat keskkoolide II klassile. Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Tartu, 1931. Lk. 129.

[---] Mitmesugusele rahvuslikule päritolule vaatamata on Alpi elanikel siiski palju ühiseid jooni, mis neid lauskaade elanikest teravalt eraldavad. See on tingitud maa looduslikest tulunduslikest oludest. Alpi elaniku iseloomustavaks jooneks on tugev kasv, energia küllus. Leidlikkus, püsivus, kõrgesti arenenud vabaduse-, iluduse- ja usutunne ning palav isamaaarmastus (väljarändamine on siin väga väike). [---]

2.3.3. Saksa okupatsioon (1941-1944)

Ülesanne:

- **Analüüsige** Saksa okupatsiooni (1941-1944) aegsetes eesti kooliõpikutes esinevaid rahvaste ja riikide kuvandeid ning **arutlege** nende kujunemise põhjuste üle (vastuse maht vähemalt üks lehekülg A 4).

2.3.3.1. Sakslased

- **J. Parijõgi, T. Algma, E. Kuusik.** Ajalugu algkooli VI klassile. Tallinn: Eesti Kirjastus, 1944. Lk. 4-5.

[---] Juba Napoleoni võimu all ärganud saksa rahvuslus oli vahepeal edasi arenenud. Tuhanded ajalehe- ja ajakirjakirjutised olid tegelenud selle küsimusega, sajad tuhanded sakslased avaldasid soovi ühise suure rahvusriigi loomiseks. Üksvahe jõuti isegi nii kaugele, et saksa rahva esindus tuli kokku Frankforti, moodustades nn. Frankforti parlamendi (1848). See parlament töötas välja saksa rahva ühendamise kava ning üldsaksa põhiseaduse ehk konstitutsiooni. Kuid parlamendi kavatsused ei teostunud, sest väikeriikide valitsused astusid takistavalt vahele. Kuid üha rohkem räägiti saksa rahvast kui elujõulisest tervikust, mida ei tohiks killustatult valitseda. Isamaa-armastus oli tugevaks tundeks paisunud. [---]

- **Johannes Adamson.** Ajalugu gümnaasiumile. Uusim aeg. II. V klass. Tallinn: Eesti Kirjastus, 1943. Lk. 12.

[---] **Saksamaa majanduslik edu ja võistlus.** Saksamaa kiire majanduslik areng lõi olukorra, mistõttu paljud ei tarvitsenud enam välja rännata, sest saksa töö tõi vahetuskaubana sisse vajalikke toiduaineid ja puuduvaid tooraineid (eriti kautšukit ja maaõlisid, vaske ja tina, villa, puuvilla ja siidi). Endine inimeste väljavedu oli muutunud kaupade väljaveoks. Säärase arenguga suutis Saksamaa teistele maadele majanduslikult järele jõuda. Inglise ja Ameerika majandusele asetaski Saksamaa vastu kavakindla teadlaste töö, täpselt läbimõeldud organisatsiooni ja vahetpidamata töökuse, mis andis väljapaistvaid tulemusi. Saksamaa saavutas suurt edu kõigis tööstusharudes, jõudes üksikuis ette Inglismaalt ja Ameerikast. Ühtlasi arenes Saksa kaubandus, kujunedes a. 1870-1910 neljakordseks. [---]

- **Johannes Adamson.** Ajalugu gümnaasiumile. Uusim aeg. I. Tallinn: Eesti Kirjastus, 1942. Lk. 55-56.

[---] Saksa natsionalismi sünni **Preisimaal.** Väeteenistus ei tee veel head sõdurit, vaid kodumaakaitsmise vaim inimeses. Seda vaimu püüdis äratada Ludvig Jahn, võimlemisühingute organiseerija. Need ei olnud mõeldud ainult tervishoiuks, vaid pidid karastama rahva füüsilisi, vaimseid ja kõlbelisi jõude, tegema sakslasi vapraiks, kamraadlikeks ja kohusetruuks. Ta rõhutas ka rahva vere puhtust ja kultuurilise omapära tähtsust. Üha rohkem hakkas Saksamaal kuuluduma hääl, mis

rõhutasid rahvaste tähtsust vastukaaluks valgustuse värvivaesele inimkonna ideaalile. Glausewitz viitas sellele, kui juuretu ning pidetu on isamaata inimene. Fichte, kes alguses jagas valgustuse kosmopoliitilisi mõtteid, avaldas oma „Kõned saksa natsioonile“, kus kõneldakse saksa kui Euroopa vanima rahva kultuurilisest missioonist maailmas, vajadusest olla eesrindlik ning eeskujulik kultuurirahvas. Teiste rahvaste keskel asudes, nende omapära tunnustades ja oma omapärasele tunnustust nõudes on saanud saksa rahvas püsida ja selleks vajab ta tugevat rahvusriiki. Saksa rahva tähtsust inimkonnale rõhutasid ka Jahn ja Arndt. Arndt samuti rõhutas saksa rahva erilist missiooni. Ta ütleb, et kõrgemaks religiooniks on võita või surra õigluse ja tõe eest ning järeletulevaile põlvedele pärandada vaba ja õitsev maa. [---]

- **Konstantin Vanik.** *Ajalugu gümnaasiumile.* Uus aeg. III klass. Tallinn: Eesti Kirjastus, 1942. 1942. Lk. 188.
[---] *Friedrich Wilhelm I, olles loomult oma isast täiesti erinev, otsustas asja muuta. Otse alaksa talupojale omase sitkuse ja kokkuhoidlikkusega asus ta riigi rahandust tervendama.* [---]

2.3.3.2. Venelased

- **J. Parijõgi, T. Algma, E. Kuusik.** *Ajalugu algkooli VI klassile.* Tallinn: Eesti Kirjastus, 1944. Lk. 27-28.

[---] *Aleksander II (1855-1881) tuli troonile just õnnetu Krimmi sõja ajal. Temal lasuski ülesanne pärast kaotatud sõda häbistav rahu sõlmida. Kuid sõja kaotamine Lääne-Euroopa riikidele ei jäänud siiski ilma kasuta ja mõjuta: sõja jooksul oli täiel määral selgunud, kuivõrd Venemaa oli Lääne-Euroopast maha jäänud. Vene liiklemisolud osutusid võimatuks, vene sõdurid olid vaid rumal ja metsik mass viletsamate relvadega, pärisorjuses vaevlev vene rahvas tuim ja osavõtmatu. Just Krimmi sõja kaotamise tõukel algataski Aleksander II suuri reforme, mis haarasid peaaegu kõiki alasid riigis.* [---]

- **Konstantin Vanik.** *Ajalugu gümnaasiumile.* Uus aeg. III klass. Tallinn: Eesti Kirjastus, 1942. 1942. Lk. 212-213, 215,227.

[---] *Bütsantsi kultuuri alged Venemaal ei olnud iseseisvaks arenguks võimelised, vaid kivinesid ja kängusid.* [---] *Edasi oli idaslaavlastele kui ka nende elamisaladele omane see, et nad olid vaid vähe enesekaitse-võimelised. Rahvas oli küll äärmiselt suure sigivusvõimega, kuid ei omanud küllaldaselt riikiloovald võimeid, vaid alistus võõrale.* [---] *Tatari vereelemendi sissetung Vene kõrgeadli suguvõsadesse pani aluse nendele toorustele, mille poolest hiljem Vene kodusõjad ja troonitülid kuulsaks said. Tatari ike aga tähendas Venemaale uut kaugenemist Lääne-Euroopa kultuuripiirkonnast.* [---]

[---] *Oma üldkultuurilises hoiakus püüdsid esimesed Romanovid läheneda Lääne-Euroopale. Soodustati lääne-eurooplaste sisserändamist ja Moskvasse kujunes eriline välismaalaste eeslinn, nn. saksa agul, millest tuli ergutusi ka vene kultuurielule. Üldiselt aga oli edu ses suhtes vähene. Rahva laiades hulkades valitses veel äärmine umbusk kõige võõra vastu.* [---]

[---] *Üldiselt aga kandsid reformikatsed vähe vilja, kuigi ikka ja jälle rakendati ka välismaisi asjatundjaid. Pärisorjuses maa-, manufaktuur- ja kaevurtalupoegade korduvad mässud näitasid, et keskaegse maakorralduse ja rahva kultuurilise pimeduse tõttu pole läänemaiste eeskujude ülekandmine Venesse kerge. Venemaa oli haige. Ka elas ta üle järjekordse talupoegade mässu. Pugatševi salgad rüüstasid riigi idapiirkondi kuni Volgani (1774-1775).* [---]

2.3.3.4. Eestlased

- **J. Parijõgi, T. Algma, E. Kuusik.** *Ajalugu algkooli VI klassile.* Tallinn: Eesti Kirjastus, 1944. Lk. 36.

[---] Aga veel rohkem muutus elu teoorjuse järk-järgulise kadumisega pärast agraarreforme Liivis 1849 ja Eestis: algas talude raharendile võtmine ja ostmine. /---/ Eesti haritlased aga näitasid, et eestlane on niisama võimekas kui sakslanegi, et eestlane on võimeline looma kirjanduses, kunstis, muusikas. [---]

2.3.3.5 Juudid

- Johannes Adamson. *Ajalugu gümnaasiumile. Uusim aeg*. IV klass. Tallinn: Eesti Kirjastus, 1942. Lk. 26-28.

[---] Valgustuse ideed Levisid ja nende võidust loodeti inimkonnale õnne. Nende ideede rakendamiseks tegelikus elus asutati Vabamüürlaste ordu, nimelt Inglismaal a. 1717. [---] Varsti hakkasid juudid etendama Vabamüürlaste ordu tähtsat rolli. Osalt tuli see sellest, et rassilise kuuluvuse pärast ei tehtud neile mingeid takistusi loožidesse pääsemiseks, osalt sellest, et mitmesugused orduelused rakendatavad rituaalid ning sümbolid olid laenatud Vanast Testamendist.

Kuigi Luther nägi juutides rasket nuhtlust saksa rahvale ja soovitas nende maalt väljasaatmist, mõjus reformatsioon juutide olukorrale kergendavalt. Luterlus, eriti aga kalvinism andis Vanale Testamendile palju suurema tähtsuse, kui sead oli imanud keskajal. Seepärast hakati juutidele üha rohkem vaatama kui „valitud rahva“ liikmeile ja nendega suheldi meelsamini kui seni. Juutluse kaalu kasvu soodustab omakorda kapitalismi areng XVII ja XVIII sajandil. Rahalaenajatena, moonamuretejatena, sõjasaagi ostjana hakkab juut valitsuste juures aina suuremat osa etendama. Valitsejatele osutatud teenete eest lasevad juudid endile anda mitmesuguseid tulutoovaid õigusi, nagu maksude võtmise, mündilöömise, riigikaitiste kasutamise õigusi. Õue juures, eriti rahahädas vürstide ja aadli keskel tõusevad juudid varsti ka seltskondlikult. Juutidest finantsnõunikke ning arste tõstetakse aadliseisusse, mõnigi juut saab paruniks sel ajal, kui juudid üldiselt on veel kodanikuõigusteta.

Juutide emantsipatsioon valgustuse mõjul. Samuti valgustuse ajal suhtus rahvas juudisse kui võõrasse, ent valgustatud ülemkihtides hakati üha rohkem suhtuma juutidesse kui oma rahva liikmesse. Vere ja rahvuse erinevused olid valgustajate loogilise intelligentsi arvates „eelarvamused“. Saksa klassik Lessing sõlmis sõpruse juudiga. Josef II tegi nad õiguslikult samaväärseks teiste kodanikega ja kodanliku abielu sisseseadmiselega võimaldas juutidel abiellumise mittejuutidega, hoolimata religiooni ja rahvuse vahedest. Prantsusmaal tegi Prantsuse revolutsioon lõpu juutide senisele õiguslikule eriseisundile, nad muutusid prantslastega samaväärseks. Juutide emantsipatsioon toimus ka Reini liidu maades Napoleoni koodeksi omaksvõtmisega. Preisimaal toetas Hardenburg samuti juutide emantsipatsiooni. Juudid võisid ametnikeks ning õpetajaiks saada ja maad omandada. Juutide soodus olukord Saksamaal meelitas sinna aina uusi juutide hulki, eriti idast, sisse rändama. Sel ajal kui Napoleon võõra vallutajana Saksamaad valitses, kui riik koost lagunes ja hingeline nõrkus saksa rahvast haaras, alistus ta mõttele juutide üheväärsusest sakslastega. Juudid on otsustavalt kaasa aidanud selleks, et teha viimased järeldused valgustuse ideedest, mis räägivad üheõiguslusest ja vabadusest. Nad olid liberalismi, sotsialismi ja bolševismi juhtivaiks tegelasiks. Need voolud usuvad kõigi inimeste ühetaolisust ega mõista väärikat kohta anda maailmas rahvale ja riigile. [---]

- **Tekst 2:** Saksa okupatsiooni aegne eesti ajalooõpik.
- **J. Parijõgi, T. Algma, E. Kuusik.** *Ajalugu algkooli VI klassile*. Tallinn: Eesti Kirjastus, 1944. Lk. 76-78.

[---] Inglise jõukuse ja vägevuse tähtsaimaks allikaks olid asumaad. Sajad miljonid asumaad elanikud töötasid kaudselt ka inglaste heaks, maksid makse ja toetasid Inglise tööstust oma ostudega. Asumaade väärtuslikkuse tõttu tuli neid tihedamini emamaaga siduda sõjaohu puhuks. Kus võimalik, seal tuli neid juurdegi muretseda. Eriti suurt hoolt asumaade vastu tundis Viktoria üks peaministreist- juudi soost Disraeli. [---] Inglismaal aga soodustas alistatud maade rohkus üldist jõukust, see aga omakorda kultuuri arengut. [---]

2.3.3.6. Maiad

- **Konstantin Vanik.** *Ajalugu gümnaasiumile. Uus aeg*. III klass. Tallinn: Eesti Kirjastus, 1942. Lk. 32.

[---] Mehhikos ja Peruu leidsid hispaanlased eest juba teatavas mõttes ka kultuurrahvaid. Vallutamise momendil olid Mehhikos valitsevaks kihiks asteegid. Näib aga, et just nende poolt omal ajal alistatud maia rahval oli võrdlemisi kõrge kultuuritase. Maia ehituste ja nimelt just nende astme-püramiidi kujuliste ja rohkete reljeefidega kaunistatud templite varemeid esineb Mehhiko ürgmetsades tänini. On samuti teateid, et maia rahval oli kasutusel päikeseaastale rajatud kalender ning et tarvitati kirjamärke. Viimaste tähendust ei ole õnnestunud seni selgitada. [---]

2.3.3.7. Teised rahvad (prantslased, rootslased, hispaanlased, poolakad, taanlased, ungarlased jt)

- **Konstantin Vanik.** *Ajalugu gümnaasiumile.* Uus aeg. III klass. Tallinn: Eesti Kirjastus, 1942. 1942. Lk. 102.

[---] *Algas 30-aastase sõja Rootsi-Prantsuse järk. See oli Saksamaale raskeimaks ajajärguks. Üha rohkem muutus Saksamaa üleeuroopaliste tülide tallermaaks. Sõdivate poolte vägede moraalne tase langes järjest. Rahvast röövisid ja rõhusid nii omad kui ka võõrad, eriti aga võõrad. Ei sõditud enam usu pärast, vaid saagiahnusest. Saksamaa naabrid kasutasid olukorda ja püüdsid anastada Saksa maid ja varu. Prantslased, rootslased, hispaanlased, poolakad, taanlased, madjarid ja teised toimisid maal kas palgasõdureina või jälle vastavalt oma riikide huvide eest sõdides. [---]*

- **Parijõgi, T. Algma, E. Kuusik.** *Ajalugu algkooli VI klassile.* Tallinn: Eesti Kirjastus, 1944. Lk. 80-81.

[---] *Muidugi oleks olnud mõeldav, et sakslane, nagu inglanegi, ei elaks oma viljast. Kuid siis oleks tulnud tööstussaadusi rohkem eksportida, et saadud raha eest vilja importida. Kuid välisturul oli raskusi inglastega võistlemisel, sest Inglise tööstust toetasid Inglise hiigelasumaad, Inglise hiiglakapitalid olid alistanud vähemarenenud riike oma mõjule ja takistasid Saksa kapitali sissetungi. Inglismaaga hoidusid kokku teised vanad suurriigid: Prantsusmaa ja Venemaa. Nende asumaad olid hiiglaslikud: Prantsuse omad kokku 20 korda, Inglise omad koguni 138 korda emamaast suuremad. Venemaa valitses mäe- ja metsarikka pooltühja Siberi üle. Asumaad võimaldasid odavat toorainet, head turgu ja ka väljarännu suunamist sinna, nii et emigrandid kodumaale kaotsi ei läinud, nagu seda sakslaste ja itaallastega juhtus. [---]*

2.3.3. Nõukogude okupatsioon (1944-1991)

Ülesanne:

- **Selgitage** nõukogude okupatsiooni aegsetes eesti kooliõpikutes esinenud vaenlase kuvandeid ja **põhjendage** nende kujunemise põhjuseid. **Selgitage** nõukogude okupatsiooni aegsetes eesti kooliõpikutes esinenud rahvuslikku hierarhiat ning tooge välja selle põhjused (vastuse maht vähemalt üks lehekülg A 4).

2.3.4.1. Venelased, slaavlased

- **NSV Liidu ajalugu.** II osa. Toim. A. M. Pankratova. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1963. Lk. 275. (katkend on võetud peatükist „Kapitalismi kasvamine Venemaal XIX sajandi lõpul ja tööstuslik tõus 90-il aastail.)

[---] *Oma arenemises tungis Vene kapitalism ka Venemaa äärealadele. See tingis rahvusliku proletariaadi tekkimise. Venemaa kõige suuremates tööstusrajoonides – Donbassis, Bakuus ja mujal oli proletariaat oma rahvuslikult koosseisult üsna kirju, kuid kõige kvalifitseeritumad ja teadlikud olid ka siin vene töölised. [---]*

- **NSV Liidu ajalugu.** II osa. Toim. A. M. Pankratova. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1963. Lk. 278. (Katkend on võetud peatükist „Võitluse algus proletariaadi revolutsioonilise partei eest Venemaal.“)

[---] *Raamat „Mis on rahvasõbrad“ ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?“ lõppes järgmiste prohvetlike sõnadega, mis said teoks 1917.a. Suures Sotsialistlikus Oktoobrirevolutsioonis: „...vene TÖÖLINE, tõustes üles kõigi demokraatlike elementide eesotsas, kukutab absolutismi ja viib VENE PROLETARIAADI (KÕIGI MAADE) proletariaadi kõrval) avaliku poliitilise võitlusesirgel teel VÕIDUKA KOMUNISTLIKU REVOLUTSIONINI.“[---]*

- **NSV Liidu ajalugu.** II osa. Toim. A. M. Pankratova. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1963. Lk. 287.

[---] *Ühes oma kirjas ütleb Tšaikovski enese kohta: „Näib, et mul on tõesti annet õiglaselt, siiralt ja lihtsalt väljendada neid mõtteid, tundeid ja kujusid, mida pakub tekst. Selles mõttes olen ma realist ja ehtne vene inimene.“ [---]*

- NSV Liidu ajalugu. I osa. Toimetanud prof. A. M. Pankratova. Tallinn: Riiklik Kirjastus „Pedagoogiline Kirjastus, 1946. Lk. 43, 189.

[---] *Suurekasvulistena ja tugevaina ning väga vastupidavaina talusid slaavlased kergesti palavust, külma ja nälja. Sõjas ilmutasid nad palju osavust ja kavalust ning, olles relvastatud ainult kilpide ja viskeodadega, tormasid julgesti vaenlase peale. [---]*

Vene riik oli XVI saj., võrreldes Lääne-Euroopa maadega, kultuurilises mõttes maha jäänud. Perekonnaelus valitses karmus ja toorus. Isa oli täieõimuliseks valitsejaks mitte ainult orjade üle, vaid ka naise ja laste üle. Vähimagi süü pärast oli ta valmis lööma millega juhtus „mööda kõrvu ja mööda nägemist, rusikaga südame alla, jalahoobiga, torkima rauast või puust asjaga. [---]

- Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1952. Lk. 80, 105.

[---] *1558. aasta jaanuari lõpul tulid Vene väed üle piiri. Juba 11. mail langes väga tugevasti kindlustatud Narva ja peagi ka Rakvere. Pärast lühikest piiramist alistus Tartu 18. juulil, kusjuures alistumise tingimused olid linnale erakordselt soodsad. Kaasaegsete poolt märgiti imestusega venelaste humaanset suhtumist alistunud linnade ja paikkondade elanikese ning eeskujulikku distsipliini Vene vägedes. [---]*

[Katkend Põhjasõja käsitlest] *Alates Põhjasõjast ühendati ka eesti rahva saatust jäädavalt Venemaa rahvaste, eelkõige suure sõbraliku vene rahva saatusega. Kuulumine ühisesse Vene riiki soodustas eesti rahva tihedamat läbikäimist eelkõige vene rahvaga. Vene eesrindlik demokraatlik kultuur kujunes oluliseks viljastavaks teguriks eesti rahva hariduselus ja rahvusliku kultuuri arenemises. [---]*

- **Hillar Palamets.** *Jutustusi kodumaa ajaloost.* Õpik-lugemik IV klassile. Tallinn: Kirjastus „Eesti Raamat“, 1965. Lk. 3, 30, 64-65, 115, 152.

[---] *Meie esivenemate idanaabriteks olid vene, ukraina ja valgevene rahvaste esivanemad – idaslaavlased. Idaslaavlased olid hoolsad põlluharijad, osavad käsitöölised ja head kalurid. [---]*

Venelased ei sundinud teistele rahvastele vägivaldselt peale oma kombeid ja usku. Seepärast elasidki naaberrahvad vene rahvaga sõpruses. [---]

1710. a. ühendati Eesti Vene riigiga. [---] Ühises riigis puutus eesti töörahvas lähemalt kokku suure vene rahvaga. Meie rahvaste sõprus ja kostöö tugevnes, sest mõlemad rahvad võitlesid ühiste eesmärkide eest. [---]

Mihhail Kalinini tegevus Tallinnas on näide sellest, kuidas vene töölised aitasid eesti töörahval leida õiget teed võitluseks parema tuleviku eest. [---] Eriline koht Nõukogude Liidus kuulub suurele vene rahvale. Oma kangelasliku võitlusega töörahva ürituse eest ja vennaliku abiga teistele rahvastele on vene rahvas pälvinud kõigi rahvaste lugupidamise ja armastuse. Seepärast ühinesidki teised nõukogude rahvad just veen rahva ümber. [---]

2.3.4.2. Sakslased

- *Uusim aeg.* Käsiraamat XI klassile. I. Krigvoguz, D. Pritsker, S. Stetskevitš. Tallinn: Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1963. Lk. 49.

[---] Hitler rääkis: „Me kasvatame üles noorsoo, kelle ese väriseb maailm...Ma tahan nende silmis näha metslooma pilku.“[---]

- Uus aeg. II osa. Õpik Keskkooli IX klassile. Tallinn: Valgus, 1973. Lk. 33.

[---] Saksa rahvast oli põlvkondade vältel kasvatatud austuses vägivalda eesäärmise šovinismi vaimus. Juba koolipingist peale oli sakslasele sisendatud mõtet, et jõud on kõrgemal õigusest, kõrgemal kõlblusest. Kool, ajakirjandus ja teater olid väsimatult ülistanud kõige saksapärase üleolekut, olid õpetanud, et sakslased olevat „väljavalitud rahvas“, kes on kutsutud valitsema maailma üle, ja et kõik ülejäänud rahvad, eeskätt slaavlased, pidavat alluma „kõrgemale“ saksa rassile. [---]

- Uusim aeg 1917-1939. Õpik keskkooli X klassile. Tallinn: Valgus, 1975. Lk. 61.

[---] Hitler kuulutas: „Me kasvatame üles noorsoo, kelle ees väriseb maailm...Ma tahan nende silmis näha metslooma helki.“ Ning fašistid kasvasid üles sellise noorsoo. Noored sakslased, kes tegid läbi fašistliku väljaõppe Hitlerliku Noorsoo ja Saksamaa Neidude Liidu organisatsioonides, muutusid sadistideks ja mõrvariteks, kes Teise maailmasõja aastail panid toime koletuslikke kuritegusid. Nii demoraliseeris fašistlik ideoloogia miljoneid sakslasi, kes olid valmis tagama endale hea äraelamise teiste rahvaste orjastamise ja röövimise arvel. [---]

- Uusim aeg. Käsiraamat XI klassile. I. Krigvoguz, D. Pritsker, S. Stetskevitš. Tallinn: Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1963. Lk. 131-132.

[---] Saksa rahvas on saavutanud SSÜP⁴⁷ juhtimisel, kelle eesotsas on Walter Ulbricht (sünd. 1893.a.) , otsustava tähtsusega võite majanduslikul ja poliitilisel alal. SDV-s on juba loodud sotsialismi alused ning temast on saanud üks tööstuslikult arenenumaid maid. [---] SSÜP VI kongress (1963. aasta jaanuaris) töötas välja programmi sotsialismi ülesehitamise lõpuleviimiseks. [---] Seega viiakse ellu saksa rahva suurima poja Karl Marxi õpetust tema kodumaal. [---]

1. Eestlased

- A. Liim, K. Siilivask. Eesti NSV ajalugu IX.XI klassile. Tallinn: valgus, 1983. Lk. 73, 87.

[---] Eestlaste seast kerkis esile rida silmapaistvaid Punaarmee väejuhte. Nendest tuntumad on armeekomandörid A. Kork, A. Kukk ning diviisikomandör J. Raudmets. [---]

Et töörahvast ohjeldada, asus eesti kodanlus itaalia ja saksa fašistide eeskujul tegema ettevalmistusi fašistliku diktatuuri kehtestamiseks. Algul olid selle poolt peamiselt suurokodanluse ringkonnad. Liikumise ühines varsti osa väikekodanlusest ja isegi deklasseerunud töölisi. [---]

- Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1952. [Katkend Liivi sõja käsitlesest] Lk. 80.

[---] Samal ajal tervitasid eesti talupojad rõõmuga Vene vägesid, kelles nad nägid eneste vabastajaid saksa kurnajatest. [---] Eesti ja läti talurahva, linnade ja alevite alamkihtide venesõbralikkus ja põline vaen saksa rõhujate vastu oli ordu ja piiskopivägede nõrkuse ja lüüasaamise üheks oluliseks põhjuseks. [---]

2. Sotsialistlike riikide rahvad

- Uusim aeg. Käsiraamat XI klassile. I. Krigvoguz, D. Pritsker, S. Stetskevitš. Tallinn: Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1963. LK. 153.

[---] Sotsialismimaades on rahvuslik rõhumine täielikult likvideeritud ning rahvuste vahel on kehtestatud võrdõiguslikkuse ja vennaliku sõpruse suhted. [---]

2.3.4.5. NSV Liidu rahvad

---

⁴⁷ Saksamaa Sotsialistlik Ühtsuspartei.

- **Hillar Palamets.** *Jutustusi kodumaa ajaloost.* Õpik-lugemik IV klassile. Tallinn: Kirjastus „Eesti Raamat“, 1965. Lk. 3.
[---] *Nõukogude Liidus elab palju rahvaid, kes räägivad erinevaid keeli. Kõige suuremateks rahvasteks on venelased, ukrainlased ja valgevenelased. Balti mere rannikul elavad leedulased, lätlased ja eestlased. Kõik Nõukogude Liidu rahvad elavad sõpruses ja üksmeeles. Neid ühendavad ühised suured eesmärgid – ehitada Kommunistliku Partei juhtimisel üles uus, kommunistlik ühiskond ja saavutada kindel rahu kogu maailmas.[---]*

2.3.5. Taasiseseisvunud Eesti (1991 kuni tänapäev)

Ülesanne:

- **Võrrelge** eestlaste ja venelaste käsitlusi kaasaegsetes eesti kooliõpikutes ja **arutlege** nende olemasolevate kuvandite kujunemise võimalikke põhjuseid
-

2.3.5.1. Venelased

- **Andres Adamson, Sulev Valdmaa.** *Eesti ajalugu gümnaasiumile.* Õpik XII klassile. Tallinn: Koolibri, 1999. Lk. 204-205.

[---] *Aastail 1945-1950 tuli Eestisse 170 000 valdavalt venekeelset immigranti, nende seas küll kümneid tuhandeid Venemaa eestlasi ja ingerisoomlasi. Edaspidi lisandus igal aastal 20 000-30 000 uut tulijat ja 15 000-20 000 inimest naasis itta. Eestis rajati mitmeid uusi suurtehaseid, kaevandusi ja elektrijaamu, mida Eestile endale polnud teps mitte tarvis. Nende ettevõtete toodang läks itta, siia jäid tööstusjäätmel ning meile võõra kultuuritausta, temperamendi ja olmetavadega umbkeelsed töölised, keda tuli siinsete suhteliselt suuremate ressursside arvel toita, katta ja majutada. Eesti oli annekteeritud maa, siis asus kümneid Nõukogude sõjaväebaase. Erruläinud sõjaväelased jäid enamasti Eestisse. Kõik see pidi aja jooksul viima eestlaste jäämisele vähemusse oma iidsetel kodumaal ja nende venestamiseni. Kremli juhtkonna üheks eesmärgiks oli rahvaste vägivaldse segamise ning nende poliitilise, majandusliku ja kultuurieliidi hävitamise teel luua uus, venekeelne nõukogude rahvus. Selles saatis neid osaliselt edu: Eestissegi ümberasunud muulaste seas oli ja on arvukalt oma rahvuse, keele ja juured minetanuid, kodumaatuid nomaade, kes on kõige selle üle tagatipuks veel uhkedki. Säärased inimesed, oma esiisade mälestuse mõrtsukad, on väärt põlgust, aga ka kaastunnet. [---]*

- **Mati Laur, Ago Pajur, Tõnu Tannberg.** *Eesti ajalugu. II.* Tallinn: Avita, 1997. [Venestusaeg] Lk. 14. *Kirjanik August Kitzberg, kes tollal ise Pöögles (Karksi khk.) vallakirjutajana töötas, kirjeldas üht taolist komissari järgmiselt: „Läksin ülemusele trepi peale vastu nagu ikka revidendile: pikas mustas sabakuues. Sellega olin kohe vea teinud. Oleksin pidanud minema burlaki kombel. Ja siis veel mu lilleline majaesine. Talurahvakomissaril enesel oli määratud pesu ja pükste tagumik paigatud. Enne kui lävele astus, kirtsutas ta nägu ja tõmbas kolm korda läbi nina õhku, öeldes need kaks sõna :“Nemetskoje vlijanie!“ Nõnda läks asjaajamine väljastpoolt tulnud umbkeelsete ja harimatute vene ametnike kätte. [---]*

[Migratsioon pärast II maailmasõda] Lk. 121-122.

[---] *Sisserännanud pärinesid esialgu valdavalt Venemaa loodeblastitest ja nende põhimassi moodustasid madala kvalifikatsiooniga töölised ning hiljutine maarahvas. Nad tõid kaasa teistsugused harjumused, tavad, traditsioonid ja ellusuhtumise, kujundades siin kompaktsed venekeelse elanikkonnaga asustuspiirkonnad. [---]*

- **M. Laar, M. Tilk, E. Hergauk.** *Ajalugu 5. klassile.* Tallinn: Avita, 1997. Lk. 224.

[---] Palju probleeme tekkis Eestil siia okupatsiooniaastatel elama saadetud inimestega. Need inimesed olid samasugused nõukogude võimu ohvrid nagu eestlased. [---]

- **Lauri Vahre.** *Eesti ajalugu gümnaasiumile.* Tallinn: Ilo kirjastus, 2004.

[Migrandid Eestis] Lk. 278.

[---] Iga aasta tõi Eestisse juurde umbes 10 000 teiskeelset ja teisemeelset migranti, nii et eestlased olid jäämas vähemusrahvuseks omaenda maal. [---]

2.3.5.2. Eestlased

- **Lauri Vahre.** *Eesti ajalugu gümnaasiumile.* Tallinn: Ilo kirjastus, 2004.

[Välis-Eesti] Lk. 278-279.

[---] Enam-vähem puupaljalt Läände jõudnud põgenikud olid kümne-viieteist aasta pärast valdavalt juba üsna heal järjel ning nende töökus ja sihikindlus äratas kõikjal lugupidamist. Näiteks ühe küsitluse põhjal (tehtud enne piiride avanemist) olid Rootsi kõige respektieritumaks vähemusrahvuseks just eestlased. [---]

Ain Mäesalu, Tõnis Lukas, Mati Laur, Tõnu Tannberg. *Eesti ajalugu.* I. Tallinn: Avita, 1995.

[Eesti ajalugu 14.-16.s.] Lk. 69.

[---] Eesti ala arengu ja rahvastiku põhialuseks jäid siiski põlisrahva visadus ja elujõulisus. [---]

Andres Adamson, Sulev Valdmaa. *Eesti ajalugu gümnaasiumile.* Õpik XII klassile. Tallinn: Koolibri, 1999.

[Muinasaeg] Lk. 13.

[---] Kauaaegne paikne eluviis on jätnud eestlaste meelelaadi sügava jälje. Oleme kiindunud oma kodusse, kodukohta ja kodumaasse, kummastame juurteta rahvaid, kellega ajalugu meid hiljem kokku on viinud. Elu üksiktaludes muutis meid iseseisvaks, visaks ja jonnakaks. Samast juurest on kahjuks pärit ka isekus ja kadedus.[---]

[Eestlased I maailmasõjas] Lk. 140.

[---] Eestlastel esialgu oma rahvusväeosi polnud, ehkki asja arutati, ja kaotused jäid tänu sellele suhteliselt väiksemaks. Siiski näitasid eestlased end kõikjal heade sõduritena.]

[Teine maailmasõda] Lk. 195-197.

[---] Sõja venides ei jätkunud Saksamaal väljaõpetatud reserve; saksa üksustest sageli kõrgema võitlusvõimega, ehkki halvema relvastusega läti ja eesti vabatahtlike pataljonid kulusid marjaks ära eriti talvistes ja metsalahinguis.[---] Eestlastest vabatahtlikest pandi kokku pataljon „Narva“, võib-olla parim eales eksisteerinud eestlastest väeosa, mis võitles 1943-1944 silmapaistva vaprusena Ukrainas. [---]

[Välis-Eesti] Lk. 224.<

[---] *Eesti pagulasi vast võtnud riigid tunnustavad üksmeelsest selle rahvusgrupi aatilisust, edasipüüdlikkust ja töökust. [---]*

- *Üldajalugu (1938-1991). Õpik XII klassile. Koostanud Kaido Jaanson. Tallinn: Koolibri, 1994. Lk. 247.*

[Välis-Eesti] *Aeg ei läinud mööda ka pagulaskonnast endast. Aktiivsest tegevusest taandus esimene põlvkond, asemele astus teine, kelle puhul võis vähem täheldada esimesele põlvkonnale nii iseloomulikke kibestumist ja romantikasse langemist. [---]*

3. Propaganda

Propaganda (ld. *propagāre* levitama) – ideede, vaadete levitamine, sihikindel selgitustöö mingi veendumuse, maailmavaate jne. jaoks suurema poolehoidjate hulga võitmiseks.

Petlik illusoorne propagandistlik presentatsioon massimeedias või mujal on võimalik inimeste piiratud võime tõttu samastada ennast mingi objekti või sündmusega. Tänu sellele on propagandamaterjalil võimalik luua usalduskriisi soovitud objekti osas.

Moodsal informatsiooni- ja kommunikatsiooniajastul kõlab sõna 'propaganda' pahaendeliselt. Tõepoolest, vaenulikkuse kontekstis võib propagandat pidada vahendiks, mille abil vaenulikkus levib. Propaganda sunnib meid mõtlema ja tegutsema sellisel moel nagu me tavaliselt, lähtudes oma põhimõtetest, ei käituks. Propagandaajaloo uurija Philip M. Taylor'i sõnul oleme me kõik, ehkki erineval määral, tegelikult propagandistid; samuti oleme me kõik ka propaganda ohvrid. Propaganda on sihilik katse veenda inimesi mõtlema ja käituma teatud kindlal moel.⁴⁸ Propaganda põhineb suuresti emotsionaalsel manipulatsioonil. Psühholoogiline manipulatsioon ja eesmärgipärane käitumine on propagandistide jaoks kaks olulisemat propaganda elementi.⁴⁹ Samuti on propaganda üheks oluliseks karakteristikuks asjaolu, et propaganda räägib harva kogu tõtt.

Omaette teema on sõjapropaganda. Sõjapropaganda on süsteem, mis julgustab vaenulikkust läbi otseste vahendite (plakatid, lendlehed, koomiksid jne.) või läbi kaudsete vahendite (desinformatsioon, valed). Vaenulikkust propageeritakse läbi erinevate mediavormide: visuaalsed kuvandid (filmid, visuaalkunst), kirjasõna (kirjandus, ajalehed, ajakirjad), kõnekeeles (raadio, igapäevane suhtluskeel), muusika (sõjalaulud jms) ja teised kunsti vormid.⁵⁰

Süsteemiline vaenulikkuse uurimine on eelduseks konfliktide ja sõdade preventioonile. Kui me saame aru, kuidas propaganda töötab, on võimalik sekkuda vaenlase-loomise protsessi. Propaganda problemaatika ei ole tänapäeval oma tähtsust minetanud - konfliktide vältimine tuumaajastul on eriti oluline. Sõjapropaganda puhul võib rääkida nõ. peegelkuvandist ja selektiivsest tähelepanust, see tähendab, et vaenulikud pooled näevad üksteist peegelpildis ehk samas valguses. Vaenlastest mõeldes demonstreerivad inimesed selektiivset tähelepanu ja keskendutakse vaid negatiivsetele momentidel. Siinkohal näide Külma sõja ajal prevaleerinud seisukohtadest Nõukogude Liidu ja Ameerika Ühendriikide konfliktis:

- 1) teine on agressor
- 2) teise valitsus ekspluateerib ja petab oma rahvast
- 3) enamus vastasriigi kodanikke on olemuselt head ja neile ei meeldi nende valelik valitsus
- 4) teise valitsuse poliitika on eesmärkide nimel alatu ja valelik; "nende" poliitika on meeletu ja mittemõistlik, see-eest "meie" poliitika on ratsionaalne ja humaanne.⁵¹

---

⁴⁸ P. Taylor. *Munitions of the Mind: A history of propaganda from the ancient world to the present era.* Manchester and New York: Manchester University Press, 1995. Lk. 1-2.

⁴⁹ Samas.

⁵⁰ O. Zur. *The Love of Hating: The Psychology of Enmity.* // *History of European Ideas.* Vol 13. No 4, 1991. Lk. 351.

⁵¹ O. Zur. *The Love of Hating.* Lk. 359.

USA süüdistas Külma sõja ajal NL-tu vähemusrahvaste ja juudi dissidentide inimõiguste rikkumises. NL süüdistas omakorda afroameeriklaste inimõiguste rikkumises ja tõstatas rassismi probleemi.

3.1. Tekstinäide propagandast: A. Vahtmann. "Päästame neegritöölised dollarikuningate elektritoolilt." Leningrad, 1932. (skanneerida!!)

3.2. Ülesanne: esita omal valikul üks propagandatekst (II maailmasõda, Külma sõja perioodist jms.) ja analüüsi seda (vastuse maht üks lk.)

Soovituslik kirjandus:

Ellul, J. Propaganda: The Formation of Men's Attitudes. New York: Vintage, 1973.

Taylor, P. Munitions of the Mind: A history of propaganda from the ancient world to the present era. Manchester and New York: Manchester University Press, 1995.

Zur, O. The Love of Hating: The Psychology of Enmity. // History of European Ideas. Vol 13. No 4, 1991, pp. 345-369.

Jowett, G., O'Donnell, V. Propaganda and Persuasion: Thousand Oaks: Sage Publications Inc., 1999.